

Kryptovaluta og Revisjon

Klientaksept, praktiske revisjonsutfordringer, og revisjonshandlinger knyttet til kryptovaluta

Magnus Fiskerstrand

Veiledere: Saad Bin Anis og Ellen Marthinsen Kulset

Masteroppgave i Regnskap og Revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i Regnskap og Revisjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Denne oppgaven utforsker problemstillinger knyttet til kryptovaluta, et fenomen som har blomstret de siste 10 årene, sett fra et revisjonsperspektiv. Studien er utført gjennom dybdeintervjuer med tre revisorer fra de fire store (PWC, EY, KPMG & Deloitte), og fire fra øvrige revisjonsfirmaer.

Tidligere forskning har avdekket en skepsis blant revisorer – hovedsakelig fra de fire store – som distanserer seg fra kryptovalutaengasjement. I lys av skepsisen, undersøker oppgaven hvorfor noen revisorer og revisjonsfirmaer likevel aksepterer kryptovalutaoppdrag, en studie som ikke er utført tidligere. Samtlige revisorer i denne oppgaven, som aksepterer og reviderer kryptovalutavirksomheter, representerer «øvrige» revisjonsfirmaer. Studien avdekker at revisorene aksepterer kryptovalutaoppdrag, med dominerende motivasjon å tilegne seg kunnskap og erfaring, både knyttet til kryptovaluta, men også knyttet til teknologien bak – blokkjedeteknologi – for å holde seg relevant, og for å følge samfunnsutviklingen. I motsetning til de øvrige revisjonsfirmaene i utvalget, identifiserer imidlertid studien en skepsis blant revisjonsfirmaene fra de fire store, som distanserer seg fra kryptovalutaklienter, i samsvar med tidligere forskning. Skepsisen som fremkommer blant revisjonsfirmaene, i likhet med eksisterende litteratur, omhandler potensielle klienters interne kontroller og integritet, revisjonsfirmaets manglende kompetanse på området, og omdømmerisikoen som følger. I tillegg avdekker studien en skepsis knyttet til engasjementets forventede lønnsomhet, relatert til dagens kryptovalutasegment.

Det andre bidraget til oppgaven er å identifisere hvilke praktiske utfordringer som er mest fremtredende, knyttet til revisjon av kryptovaluta. Utfordrende regnskapspåstander, i forhold til å sikre tilstrekkelig revisjonsbevis, knyttes til eksistens, rettigheter og verdsettelse, som samsvarer med tidligere forskning på området. Utfordringene knytter seg blant annet til manglende regulerte tredjepartsbekreftelser, eierskap og sensitiviteten til den private nøkkelen, og manglende pålitelige, offisielle kurser på mindre kryptovalutaer, også i samsvar med tidligere forskning. I tillegg avdekker studien verdsettelsesproblematikk, relatert til splittelser i valutaen. Det tredje, og siste bidraget til oppgaven, er å identifisere hvilke revisjonshandlinger som faktisk utføres. Revisjonshandlingene omfatter observasjon av tilgang til, og gjennomgang av lommeboken, forespørsler til ledelsen, kontrollberegninger, og rimelighets- og ekspertvurderinger av tilgjengelige kryptovalutakurser.

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet som en del av masterstudiet i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole (NHH).

Temaet for oppgaven – kryptovaluta og revisjon – er motivert av dens aktualitet og potensielle rolle i fremtiden. Både kryptovaluta, og teknologien bak – blokkjeder – har fått enorm respons og interesse de siste årene. Å skrive masteroppgave om kombinasjonen teknologi og revisjon, har både vært komplisert og krevende, men også spennende og svært lærerikt. Jeg tar med meg mange gode opplevelser, lærerike erfaringer og rikelig med kompetanse videre.

Jeg ønsker gjerne å uttrykke takknemlighet til mine dyktige og engasjerte veiledere Saad Bin Anis og Ellen Marthinsen Kulset, som bidro med verdifulle tilbakemeldinger, nyttige perspektiver, og faglig kompetanse, fra valg av emne til avsluttet oppgave. Videre ønsker jeg å takke samtlige som har bidratt til oppgaven, inkludert respondentene som på frivillig basis har satt av tid til å dele kunnskap og erfaringer om temaet.

Bergen, desember 2020

Magnus Fiskerstrand

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	2
FORORD	3
1. INTRODUKSJON	6
1.1 DISPOSISJON	8
2. TEORI	9
2.1 KRYPTOVALUTA	9
2.1.1 Distribuerte system	9
2.1.2 Kryptografi	10
2.1.3 Digitale penger	11
2.2 KRYPTOVALUTA OG REVISJON	11
2.2.1 Revisors rolle	11
2.2.2 Klassifisering av kryptovaluta	12
2.2.3 Utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta	12
2.2.4 Andre utfordringer	15
2.2.5 Revisjonshandlinger knyttet til kryptovaluta	16
2.3 KLIENTAKSEPT	17
2.3.1 Sentrale vurderingsfaktorer i klientakseptprosessen	18
3. METODE	22
3.1 FORSKNINGSDESIGN	22
3.2 DATAINNSAMLING	23
3.2.1 Primær- og sekundærdata	23
3.2.2 Intervjotype	24
3.2.3 Intervjuguide	25
3.2.4 Valg av intervjuobjekt	25
3.2.5 Presentasjon av intervjuobjekt	26
3.2.6 Anonymitet og personvern	27
3.2.7 Gjennomføring av intervju	28
3.3 ANALYSE AV PRIMÆRDATA	29
3.4 STYRKER OG SVAKHETER VED OPPGAVEN	29
3.4.1 Reliabilitet	30
3.4.2 Validitet	30
4. FUNN OG DISKUSJON	32

4.1	DESKRIPTIV DATA	32
4.1.1	Presentasjon av deskriptiv data.....	32
4.1.2	Oppsummering og diskusjon av deskriptiv data.....	34
4.2	VURDERINGER KNYTTET TIL AKSEPT OG AVVISNING AV KRYPTOVALUTAKUNDER.....	35
4.2.1	Presentasjon av funn	35
4.2.2	Oppsummering og diskusjon av funn	43
4.3	FREMTREDENDE UTFORDRINGER KNYTTET TIL REVISJON AV KRYPTOVALUTA	46
4.3.1	Presentasjon av funn	47
4.3.2	Oppsummering og diskusjon av funn	50
4.4	REVISJONSHANDLINGER SOM UTFØRES FOR Å HÅNDTERE UTFORDRINGENE	52
4.4.1	Presentasjon av funn	52
4.4.2	Oppsummering og diskusjon av funn	56
5.	AVSLUTNING.....	59
5.1	HVORFOR AKSEPTERES OG AVVISES KLIENTER KNYTTET TIL KRYPTOVALUTA?	59
5.2	HVILKE UTFORDRINGER ER MEST FREMTREDENDE KNYTTET TIL REVISJON AV KRYPTOVALUTA?.....	60
5.3	HVILKE REVISJONSHANDLINGER UTFØRES FOR Å HÅNDTERE UTFORDRINGENE?	60
5.4	FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING	61
6.	LITTERATURLISTE	62
	VEDLEGG	68
1.	INTERVJUGUIDE	68

Tabeller

Tabell 1	Presentasjon av intervjuobjekt.....	26
Tabell 2	Varighet på intervju	28
Tabell 3	Revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger	33
Tabell 4	Potensiell klients opprinnelse	33
Tabell 5	Sentrale vurderingsfaktorer i klientakseptprosessen.....	35
Tabell 6	Revisjonsutfordringer knyttet til regnskapet.....	50
Tabell 7	Revisjonshandlinger knyttet til fremtredende utfordringer	56

1. Introduksjon

Kryptovaluta – en digital eller virtuell valuta som er sikret med kryptografi (Frankenfield & Sonnenshein, 2020) – ble presentert i 2009, i form av Bitcoin. De neste ti årene har kryptovaluta hatt en enorm vekst. I dag finnes det i overkant av 7700 unike kryptovalutaer, med en total markedsverdi på over 500 milliard dollar (CoinMarketCap, u.å. a). Kryptovaluta har vakt stor interesse hos både globale og nasjonale organisasjoner, investorer, myndigheter og andre. Skatteetaten har identifisert 60 – 70 000 nordmenn med beholdning av kryptovaluta (Christensen, 2020). Undersøkelse utført av Arcane Research, indikerer imidlertid et enda høyere tall, opp mot 200 000 (Menon Economics, 2018; Hopland, 2018; Jenssen, 2019).

Kryptovalutamarkedet omfatter en rekke virksomheter, blant annet produsenter og utstedere av kryptovaluta, og vekslings- og oppbevaringstjenester av virtuell valuta. I dag finnes det 10 vekslings- og oppbevaringstjenester for virtuell valuta, som har fått konsesjon av Finanstilsynet (Finanstilsynet, u.å.). Utover statistikk knyttet til konsesjonshavere av vekslings- og oppbevaringstjenester, er det norske bedriftsmarkedet knyttet til kryptovaluta lite oversiktlig. Kanadisk forskning knyttet til revisjon av kryptovaluta (blokkjeder), hevder imidlertid at kryptovalutamarkedet er dominert av start-up-selskaper (Pimentel, Boulianne, Eskandari & Clark, 2020, s. 2).

Forskningsartikkelen til Pimentel et al. (2020) undersøker utfordringer knyttet til revisjon av blokkjedebaserte eiendeler, inkludert kryptovaluta. Blant funnene i artikkelen, fremkommer en skepsis blant revisorer til å påta seg tilhørende revisjonsengasjement. Flere i utvalget – hovedsakelig bestående av revisorer fra de fire store (PWC, EY, KPMG & Deloitte) – distanserer seg fra kryptovalutaengasjement, blant annet på grunn av potensielle klienters manglende strukturer og internkontroller, i tillegg til begrenset kompetanse og kunnskap på området (Pimentel et al., 2020, s. 12 - 16). Pimentel et al. (2020, s. 2) avdekker at store revisjonsfirmaer er nølende med å påta seg revisjonsoppdrag knyttet til kryptovaluta.

Forskningsartikkelen av Pimentel et al. (2020) er imidlertid basert på relativt få respondenter, og kommer fra en kanadisk kontekst, som kan reise spørsmål knyttet til generalisering av funnene. Denne masteroppgaven skal derfor teste om funnene i forskningsartikkelen også samsvarer med beslutninger og vurderinger fattet av norske

revisorer fra de fire store. I lys av skepsisen og utfordringene, reiser det seg også spørsmål knyttet til hvorfor noen revisjonsfirmaer likevel aksepterer denne type revisjonsengasjement. Studiets første siktemål er derfor å forstå hvorfor revisorer aksepterer og eventuelt avviser kryptovalutakunder. Dette skal besvares med følgende forskningsspørsmål:

1. Hvilke vurderinger ligger til grunn for aksept/avvisning av kryptovalutaengasjement?

For revisjonsfirmaer som aksepterer kryptovalutaklienter, må potensielle risikoer identifiseres (ISA 315.3), og revisjonsbevis innhentes (ISA 200.5). Kryptovaluta er et nytt fenomen, med kompleks teknologi. I følge Vincent og Wilkins (2020, A46), foreligger det særlige (teoretiske) utfordringer og risikoer ved revisjon av kryptovaluta, som kan knyttes opp mot regnskapspåstander – uttalelser fra ledelsen, nedfelt i regnskapet (Eilifsen et al., 2014, s. 164). Også Abate (2018), identifiserer teoretiske, potensielle utfordringer og risikoer ved revisjon av kryptovaluta, knyttet opp mot regnskapspåstander. Regnskapspåstandene som fremheves, omhandler blant annet eksistens, rettigheter, fullstendighet, nøyaktighet og verdsettelse, periodisering, og gyldighet.

Pimentel et al. (2020, s.10) har på sin side identifisert potensielle utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta, delvis basert på litteratur, delvis basert på blokkjedeeksperter og delvis basert på erfaring fra revisorer. Pimentel et al. (2020, s.37) identifiserer eksistens, eierskap og verdsettelse som mest utfordrende i forbindelse med revisjon av kryptovaluta. I tillegg, har en finsk masterstudent undersøkt praktiske risikoer knyttet til kryptovaluta, med utgangspunkt i eksempler fra Abate (2018), basert på tre semistrukturerte intervjuer (Mustonen, 2020, s. 29). Mustonen (2020, s. 45), identifiserer eksistens, rettigheter, og verdsettelse som de mest fremtredende regnskapspåstandene. Det er likevel rom for ytterligere forskning på feltet, som i stor grad er basert på potensielle utfordringer. Studiets neste siktemål er derfor å undersøke faktiske, erfarte kryptovalutautfordringer, i forbindelse med revisjon av regnskapet. Dette skal besvares med følgende forskningsspørsmål:

2. Hvilke utfordringer er mest fremtredende knyttet til revisjon av kryptovaluta?

Utfordringene/risikoene som beskrives og identifiseres, må håndteres av revisor, som skal avlegge regnskap med betryggende sikkerhet for at det ikke foreligger vesentlig feilinformasjon (ISA 200.5). Vincent og Wilkins, og Abate, foreslår en rekke teoretiske, potensielle revisjonshandlinger og interne kontroller knyttet til revisjon av kryptovaluta.

Pimentel et al. (2020) har på sin side utviklet revisjonshandlinger basert på intervju med revisorer. Det gjenstår likevel forskning knyttet til hvilke revisjonshandlinger som faktisk utføres. Oppgavens tredje bidrag, er derfor å tilføre litteraturen kunnskap om hvilke revisjonshandlinger som faktisk utføres, for å håndtere fremtredende utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta. Dette skal besvares med følgende forskningsspørsmål:

3. Hvilke revisjonshandlinger utføres for å håndtere utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta?

1.1 Disposisjon

Denne masteroppgaven starter med en oversikt over teori og forskning som er relevant for klientaksept, utfordringer og revisjonshandlinger knyttet til kryptovalutaengasjement. Deretter blir fremgangsmåten for datainnsamling (metoden), inkludert styrker og svakheter ved oppgaven, beskrevet. Videre presenteres funnene, supplert av direktisiter fra intervjuobjektene, med etterfølgende diskusjon i forhold til eksisterende forskning. Diskusjonskapitlene inkluderer også hvordan studien støtter, motsier eller utvider nåværende litteratur på områdene. Til slutt presenteres konklusjonen av oppgaven, i relasjon til problemstillinger og forskningsspørsmål, og forslag til videre forskning.

2. Teori

Dette kapitlet skal presentere teorien og rammeverket for oppgaven. Hensikten med kapitlet er å gi en dypere innsikt i temaet som utforskes, og tidligere forskning på området. Først presenteres generell teori om kryptovaluta, før både teori og tidligere forskning om revisjon og kryptovaluta, gjennomgås. Til slutt presenteres vurderinger i forbindelse med klientaksept av revisjonsengasjement, inkludert tidligere forskning knyttet til klientaksept av kryptovalutakunder.

2.1 Kryptovaluta

Kryptovaluta er en virtuell valuta - *«et digitalt uttrykk for verdi, som ikke er utstedt av en sentralbank eller offentlig myndighet, som ikke nødvendigvis er knyttet til en offisiell valuta, og som ikke har rettslig status som valuta eller penger, men som aksepteres som betalingsmiddel, og som kan overføres, lagres eller handles elektronisk»* (Finanstilsynet, 2020) – som bruker kryptografi for å sikre overføringer (Cambridge Dictionary, u.å.). Kryptovaluta ble presentert 3. januar 2009, i form av Bitcoin. Motivasjonen var en valuta som tillot pålitelig elektroniske betalinger uten involvering av finansielle mellommenn eller myndigheter. Bakgrunnen var svakheter ved eksisterende betalingssystem, noe Finanskrisen i 2008 var et eksempel på. Det eksisterende systemet var i stor grad bygget på tillit til mellommenn. Mellommenn ble i stedet erstattet med teknologi, som skulle sørge for sikker overføring av verdi. På generelt grunnlag, baseres kryptovalutaen på tre fundament: distribuerte system, kryptografi og digitale penger (Werbach, 2018, s. 38-40).

2.1.1 Distribuerte system

Et distribuert system, også kjent som distribuert databehandling, er et system med komponenter lokalisert i et nettverk av datamaskiner, som kommuniserer og koordinerer sine handlinger, for å fungere som et sammenhengende system for sluttbruker (Gibb, 2019). Det distribuerte systemet «peer-to-peer», er kjernen i de fleste kryptovalutaer (Binance Academy, 2020). Et eksempel er Bitcoin, som defineres *«a Peer-to-Peer Electronic Cash System»* (Nakamoto, u.å.). Peer-to-peer er utveksling eller deling av informasjon, data eller eiendeler mellom parter, uten involvering av en sentral myndighet (Frankenfield, 2018).

Peer-to-Peer-nettverket er grunnlaget for distribuerte hovedbøker brukt i kryptovaluta, som for eksempel blokkjeder (Binance Academy, 2020).

En blokkjede er en digital transaksjonsoversikt. Navnet kommer fra strukturen, hvor registrerte poster – blokker – er knyttet sammen som en kjede. Blokkjeder brukes til å registrere transaksjoner som er gjort med kryptovaluta. Hver transaksjon som legges til i en blokkjede, valideres av majoriteten datamaskiner i Peer-to-Peer-nettverket (TechTerms, 2018). Selv om blokkjedeteknologien er gjentagende blant kryptovalutaer, er Peer-to-Peer-nettverk, uten blokker, like vanlig. Teknologien uten blokker, kalles «Distributed Ledger Technology», som lagrer transaksjoner enkeltvis. Prinsippet er likevel stort sett det samme (Meholm, 2018, s. 47).

2.1.2 Kryptografi

«Kryptografi er vitenskapen om prinsipper og teknikker for å skjule informasjon slik at bare de(n) som er autorisert har mulighet til å avsløre innholdet» (Knapskog & Eilertsen, 2019). Kryptografi er teknologien som gjør det mulig å sikre informasjon mot uautorisert tilgang (Werbach, 2018, s. 40). Kryptovalutatransaksjoner verifiseres og sikres gjennom bruk av offentlig-nøkkel-kryptering (World Crypto Index, u.å.).

Offentlig-nøkkel-kryptering innebærer at hver bruker tildeles en privat og en offentlig nøkkel (Jaatun, 2018). Den private nøkkelen representerer brukerens passord for å komme inn i e-lommeboken og få tilgang til verdiene (kryptovalutaen). Dersom den private nøkkelen blir borte, er verdiene også borte (Meholm, 2018, s. 48). Den private nøkkelen er representert med kryptografisk signatur, en matematisk kode som representerer eierskap til verdiene (Bitcoin, u.å.). Den offentlige nøkkelen er en kryptografisk kode som lar brukerne motta kryptovalutaer fra andre (Frankenfield, 2018). Alle kan sende kryptovaluta til en offentlig adresse (offentlig nøkkel), men kun brukeren med den private nøkkelen har tilgang til verdiene.

Som et resultat av kryptografien, fungerer valutaen som en sikker betalingsenhet for avsender og mottaker (Cambridge Dictionary, u.å.). I Bitcoins tilfelle er ikke krypteringen for å skjule transaksjoner, men for å gjøre dem sikre og pålitelig (Werbach, 2018, s. 40). Til sammenligning, er kryptovalutaen Monero designet for å tilsløre både avsender og mottaker, ved bruk av avansert kryptografi. For Monero er personvern og sikkerhet deres største prioriteringer, med brukervennlighet og effektivitet i andrerække (CoinMarketCap, u.å. b).

2.1.3 Digitale penger

Digitale penger er ethvert betalingsmiddel, som eksisterer i ren elektronisk form. Digitale penger har ikke fysisk substans, som for eksempel amerikanske dollar. Digitale penger overføres ved hjelp av teknologi, som kryptovalutaen Bitcoin (Grant & Mansa, 2020). Det er ingen fysiske mynter i nettverket til Bitcoin. Mynter i Bitcoin-nettverket, er formelt en kjede av digitale signaturer, som representerer bekreftede transaksjoner (Werbach, 2018, s. 40 - 41).

2.2 Kryptovaluta og revisjon

Delkapittel 2.2 skal presentere teori og tidligere forskning knyttet til kryptovaluta og revisjon. Kapitlet beskriver revisors rolle, klassifisering av kryptovaluta, revisjonsutfordringer, og til slutt potensielle revisjonshandlinger.

2.2.1 Revisors rolle

«Revisor er allmennhetens tillitsperson ved utøvelse av virksomhet som nevnt i § 1-1 annet ledd», jf. revisorloven § 1-2 (1). Virksomhet i revisorloven § 1-1 omfatter revisjon av årsregnskap. Som allmennhetens tillitsperson, skal revisor påse at årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrift, jf. revl. § 5-1. Revisor har også ansvar for å sikre tilstrekkelig grunnlag til å vurdere om det foreligger brudd på lover og forskrift av vesentlig betydning for årsregnskapet, jf. revl. § 5.2.

Formålet med revisjonen er å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet, jf. ISA 200.3. Brukerne av regnskapet inkluderer blant annet investorer, kreditorer, skattemyndigheter, ledelsen og styret (Brown, 2019). For å øke de tiltenkte brukernes tillit til regnskapet, skal revisor gi uttrykk for en mening om hvor vidt regnskapet, med betryggende sikkerhet, ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 200.4.

Revisor skal sikre at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, ved å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, jf. ISA 500.4. Tilstrekkelighet handler om kvantiteten av revisjonsbevis, mens hensiktsmessighet handler om kvalitet, jf. ISA 500.A4 og A5. Revisor innhenter tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis ved å utføre risikovurderingshandlinger, og videre revisjonshandlinger som omfatter test av kontroller, og

substanshandlinger, jr. ISA 500.A10. Eksempel på revisjonsbevis, er eksterne bekreftelser (ISA 505.6 A) og kontrolltelling av varelageret (ISA 501.4. A IV).

2.2.2 Klassifisering av kryptovaluta

Det er gitt begrenset veiledning fra standardsettere i Norge knyttet til klassifisering og regnskapsmessig behandling av kryptovaluta. Imidlertid argumenterer ACCA (u.å.) for at kryptovaluta i størst grad imøtekommer kriterier knyttet til immaterielle eiendeler (IAS 38). Likevel åpner ACCA for at revisorer kan benytte seg av standarden tilhørende varelager (IAS 2), under visse omstendigheter, blant annet avhengig av forretningsmodell. Grant Thornton (2018, s. 4) kommer også med tilsvarende konklusjon, nemlig at kryptovaluta bør klassifiseres som immaterielle eiendeler, men at kryptovaluta under visse omstendigheter også kan klassifiseres som varelager. Omstendighetene Grant Thornton nevner, gjelder beholdning med kortsiktig horisont, for eksempel tradingvirksomhet (Grant Thornton, 2018, s. 4). Også revisorforeningen – representert av Kjøde (u.å.) – klassifiserer kryptovaluta som immaterielle eiendeler, med varelager som et «usikkert» alternativ.

2.2.3 utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta

Kryptovaluta er et nytt og komplekst fenomen. Kompleksiteten, og manglende retningslinjer, kan gjøre revisjon av valutaen krevende. Vincent & Wilkins (2020), Abate (2018), Pimentel et al. (2020) og Mustonen (2020) identifiserer alle risikoer/utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta. Vincent & Wilkins (2020, s. A46), og Abate (2018, s. 3), introduserer potensielle/teoretiske utfordringer som kan forekomme ved revisjon av kryptovaluta, og som revisor bør være oppmerksom på. Av utfordringer knyttet til regnskapet, er problemstillingene/eksemplene basert på spesifikke regnskapspåstander. Regnskapspåstander er uttalelser fra ledelsen, eksplisitt eller på en annen måte, som er nedfelt i årsregnskapet, og som brukes av revisor for å vurdere potensiell feilinformasjon (Eilifsen et al., 2014, s. 164). Potensiell feilinformasjon, kan i følge artiklene blant annet knyttes til eksistens, rettigheter, fullstendighet, nøyaktighet og verdsettelse, periodisering og gyldighet.

Pimentel et al. (2020, s.10) identifiserer på sin side potensielle utfordringer knyttet til revisjon av blokkjedeieendeler, inkludert kryptovaluta, delvis basert på litteratur, delvis basert på blokkjedeekspert og delvis basert på erfaringer fra revisorer. Pimentel et al. (2020, s.37) identifiserer eksistens, eierskap, og verdsettelse som mest utfordrende

regnskapspåstander knyttet til revisjon av kryptovaluta. I tillegg undersøker Mustonen (2020, s. 29) praktiske risikoer knyttet til kryptovaluta, basert på tre semistrukturerte intervju. Mustonen tar utgangspunkt i eksempler – potensielle risikoer – basert på artikkelen til Abate (2018), som kommenteres og gjennomgås av respondentene i oppgaven. Mustonen (2020, s. 45) identifiserer eksistens, rettigheter og forpliktelser, og verdsettelse som mest risikofylte regnskapspåstander knyttet til revisjon av kryptovaluta. Videre i delkapittel 2.2.2 skal fremtredende regnskapspåstander som nevnes av artiklene, og tilhørende risikoer/utfordringer, presenteres. Hensikten med presentasjonen er å gi en innsikt i nåværende kunnskap på området.

2.2.2.1 Eksistens

Eksistens er en regnskapspåstand knyttet til balanseregnskapet, som handler om hvor vidt eiendeler, forpliktelser og egenkapital eksisterer (Eilifsen et al., 2014, s. 128). I følge Vincent & Wilkins, er en av de største utfordringene knyttet til kryptovaluta i balansen å verifisere antall lommebøker og beholdning i hver lommebok. Ettersom kryptovaluta er basert på en distribuert hovedbok, uten en sentralisert autoritet, er det krevende å få tredjepartsbekreftelser. Også manglende regulerte tredjeparter, herunder kryptobørser, kan være en utfordring for å få pålitelige eksterne bevis. (Vincent & Wilkins, 2020, s. A54). Også Abate (2018, s. 17) fremhever eksistens som en mulig utfordring knyttet til revisjon av kryptovaluta, herunder kryptobørser uten tilfredsstillende internkontroller. Pimentel et al. (2020, s. 18), hevder på sin side at det foreligger utfordringer relatert til risikoer ved blokkjeden. Forskningsartikkelen uttrykker en risiko knyttet til påliteligheten av blokkjedenettverket, og robustheten til systemet (blokkjeden). Blokkjedens forbindelse med eksistens av kryptovaluta, handler om dens ikke-fysiske substans, som i stedet baseres på en kjede av digitale signaturer. Også Mustonen (2020, s. 45) fremhever regnskapspåstanden, og hevder verifikasjon av eksistens er mest relevant og essensielt knyttet til revisjon av kryptovaluta.

2.2.2.2 Rettigheter

Rettigheter er også en regnskapspåstand knyttet til balanseregnskapet, i tillegg til presentasjon og innhold, som handler om hvor vidt enheten innehar eller kontrollerer rettighetene til eiendeler (Eilifsen et al., 2014, s. 128). Tradisjonelt er tredjepartsbekrefter, for eksempel aksjeeierbok, vesentlig dokumentasjon i vurderingen av rettigheter. Knyttet til kryptovaluta kan mangelen på pålitelig tredjepartsbekreftelser gjøre det vanskelig for revisor å bekrefte eierskap til eiendelen (Vincent & Wilkins, 2020, s. A54 - A55). Også Abate

(2018, s. 20) hevder at revisor må være oppmerksom på at eierskapet som fremstilles i regnskapet, tilhører selskapet. Dersom nøkkelen og lommeboken tilhører andre representanter, oppgis uriktige opplysninger (for høye verdier) i balansen. Mustonen (2020, s. 41) sammenligner på sin side risikoen – knyttet til sensitiviteten av nøkkelen – med tidligere aksjesertifikat; dersom aksjesertifikatet ble mistet, ble også aksjerettighetene borte. Samtidig hevder Pimentel et al (2020, s. 23) at internkontrollen er avgjørende dersom pålitelig ekstern bekreftelse mangler.

2.2.2.3 Fullstendighet

Fullstendighet er på sin side en regnskapspåstand som både kan knytte seg til balansen, resultatregnskapet, og presentasjon og innhold. Fullstendighet handler om at alle eiendeler og all gjeld og egenkapital som skal være registrert, er registrert, at alle transaksjoner og hendelser som har oppstått, er registrert, og at alle nødvendige tilleggsopplysninger er inkludert (Eilifsen et al., 2014, s. 128-9). Utfordringen knyttet til kryptovaluta relaterer seg blant annet til å verifisere at alle transaksjonene er registrert i blokkjeden og hovedboken. Selv om blokkjeden over tid er motstandsdyktig mot endringer, kan det, i teorien, oppstå enkelttilfeller av transaksjoner som er endret eller slettet. I tillegg kan det være etterslep av transaksjoner, spesielt rundt balansedag. I forbindelse med hovedboken, er det utfordrende å sikre at alle transaksjoner er innrapportert. Ettersom mottaker av transaksjonen er anonym, kan det foreligge interne overføringer til lommebøker som ikke er oppgitt, og transaksjoner på disse lommebøkene (Vincent & Wilkins, 2020, s. A55). Det kan føre til at selskapet har kryptovaluta som ikke er registrert i hovedboken, og dermed ikke fremkommer i balansen, eller resultatregnskapet (Abate, 2018, s. 18 - 19).

2.2.2.4 Nøyaktighet og verdsettelse

Nøyaktighet og verdsettelse er også regnskapspåstander som både kan knytte seg til balanseregnskapet (nøyaktighet), resultatregnskapet (nøyaktighet og verdsettelse), og presentasjon og innhold (nøyaktighet og verdsettelse). Nøyaktighet og verdsettelse handler om at alle eiendeler, all gjeld og egenkapital, og alle transaksjoner er registrert med riktig beløp, og er tilstrekkelig målt og beskrevet (Eilifsen et al., 2014, s. 128-9). Verdsettelse av kryptovaluta kan være utfordrende, blant annet i tilfeller av manglende observasjoner, usikkerhet knyttet til volum og verdsettelsesrabatter, mangel på verdi i fiat-valuta, mangel på sammenlignbare handler, og forskjeller i prissetting mellom kjøps- og salgsordrer (Vincent & Wilkins, 2020, s. A55 – A56). Forholdene kan gjøre det vanskelig å bestemme verdien på kryptovalutaen som registreres (Abate, 2018, s. 23 - 24). Også Pimentel et al. (2020, s. 30 –

31), og Mustonen (2020, s. 44) nevner problemer knyttet til volum, omsettelighet og differanser på ulike plattformer, i tillegg til utfordringer med å fastsette den underliggende verdien. Mustonen (2020, s. 48), rangerer verdsettelse som den tredje «viktigste» regnskapspåstanden.

2.2.2.5 Periodisering

Periodisering er imidlertid en regnskapspåstand som kun tilhører resultatregnskapet, og som handler om at alle transaksjoner registreres i riktig periode (Eilifsen et al., 2014, s. 128). Blant annet kan forsinkelser i teknologien, og forsinkelser hos markedsplassen, føre til uriktig registrering (Vincent & Wilkins, 2020, s. A56). For eksempel, kan betydelige forsinkelser i behandlingen av kryptovalutatransaksjoner på slutten av en periode, føre til feilaktig registrering (Abate, 2018, s. 23). Mustonen (2020, s. 43) hevder imidlertid denne risikoen er relativt liten.

2.2.2.6 Gyldighet

Gyldighet er en regnskapspåstand som både kan knytte seg til resultatregnskapet, og presentasjon og innhold. Gyldighet handler om at transaksjoner og hendelser som er registrert, har forekommet og tilhører selskapet (Eilifsen et al., 2014, s. 128). Som følge av teknologien og krypteringen, kan det være krevende å hente inn informasjon fra den aktuelle part om gyldigheten og tilhørigheten til transaksjonene (Vincent & Wilkins, 2020, s. A56 – A57). I tillegg kan det knyttes risiko til rettigheten av lommeboken, som er essensiell for gyldighetene av transaksjonene (Abate, 2018, s. 20 & 21).

2.2.4 Andre utfordringer

Samtidig som vurdering av regnskapspåstander kan identifisere risikoer knyttet til kryptovaluta, kan det også foreligge utfordringer utover regnskapet. Blant annet kan det forekomme ytterligere utfordringer knyttet til årsregnskaper for kryptovalutabørser, produksjon (utvinning) av kryptovaluta, initial coin offering, og utvikling og drift av betalingssystem med kryptovaluta (Abate, 2018, s. 5). For eksempel har European Banking Authority klassifisert kryptovaluta som høyrisiko knyttet til hvitvasking (European Banking Authority, 2014, s. 22). Som følger av at kryptovaluta er basert på kryptografiske nøkler, som anonymiserer transaksjoner, kan overføringer mellom parter være krevende å kontrollere mot hvitvasking og terrorfinansiering (Werbach, 2018, s. 48).

2.2.5 Revisjonshandlinger knyttet til kryptovaluta

Revisjonshandlinger er spesifikke handlinger utført av revisor for å innhente bevis for å fastslå om spesifikke påstander holder (Eilifsen et al., 2014, s. 87). Vincent & Wilkins (2020) og Pimentel et al. (2020) er begge innom potensielle revisjonshandlinger knyttet til identifiserte kryptovalutarisikoer og utfordringer. Videre i kapittel 2.2.4 presenteres noen av revisjonshandlingene som nevnes, kategorisert etter regnskapspåstandene. Hensikten med presentasjonen er å gi en innsikt i nåværende kunnskap på området.

2.2.4.1 Eksistens

Vincent & Wilkins (2020, s. A54), hevder revisor bør verifisere tilgangs- og oppbevaringskontroller knyttet til private nøkler, i tillegg til sikkerhetskontroller relatert til lommeboken. Videre nevnes gjennomgang av potensielle dokumenter og kvitteringer (sluttsedler/årsoppgaver), som kan støtte opp under eiendelen, som mulige revisjonshandlinger. Siden denne dokumentasjonen gjerne er ikke-eksisterende, vil revisor i følge Vincent & Wilkins (detalj)teste at lommeboken faktisk inneholder summen som angis. Pimentel et al. (2020, s. 18 - 21) viser på sin side til systemrevisjon, herunder test av selve blokkjeden, for å fastslå påliteligheten.

2.2.4.2 Rettigheter

Gjennomgang av internkontroller nevnes også for å håndtere risikoer knyttet til rettigheter. Blant annet bør revisor, i følge Vincent & Wilkins (2020, s. A54), gjennomgå klientens og vekslingsplattformens internkontroller, knyttet til sikkerhet av, og tilgang til kryptovalutaen. Gjennomgang av internkontroller nevnes også av Pimentel et al. (2020, s. 23), som hevder interkontroller er avgjørende i fraværet av regulerte tredjeparter og dokumenter. Videre nevner forskningsartikkelen (s. 25) at revisor kan arrangere synkronisert varetelling, på tvers av selskaper, for å hindre oppblåste varelager som ikke tilhører selskap. Pimentel et al. (2020, s. 26), foreslår også at revisor kan teste kontroll av lommeboken, ved å be klient sende en liten sum til revisor fra den private nøkkelen.

2.2.4.3 Fullstendighet

Tilgangskontroller knyttet til blokkjeden bør også gjennomgås knyttet til fullstendighet, for å sikre at transaksjonene ikke endres (Vincent & Wilkins, 2020, s. A55). Videre hevder Vincent & Wilkins (2020, s. A55), at revisor bør avstemme transaksjoner på blokkjeden mot transaksjoner i regnskapet, og sikre at inaktive lommebøker er deaktivert.

2.2.4.4 Nøyaktighet og verdsettelse

I forbindelse med verdsettelse av kryptovaluta, bør revisor benytte seg av markedsobservasjoner, i fraværet av underliggende verdier (Pimentel et al. 2020, s. 31). Revisor bør videre identifisere hvilken regnskapspolicy og markedsplattform for verdsettelse av kryptovaluta som benyttes av selskapet. Markedsplattformen bør vurderes for manipulasjon, volatilitet og tilstrekkelig volum. For å sikre nøyaktighet, bør revisor blant annet undersøke klientens integritet-, tilgang- og lagringskontroll knyttet til registrering, for å redusere risiko for feiltasting (Vincent & Wilkins, 2020, s. A55 - A56).

2.2.4.5 Gyldighet

Ved revisjon av kryptovaluta knyttet til gyldighet, bør revisor innhente bevis relatert til eierskap av den private nøkkelen/lommeboken, for å sikre at transaksjonen tilhører selskapet. I tillegg bør revisor innhente revisjonsbevis av den aktuelle transaksjonspart, om mulig. Revisor kan for eksempel spore et utvalg av transaksjoner, for å teste dokumentasjonen og påstanden som foreligger. Den interne kontrollen knyttet til gyldighet, kan også gjennomgås. Arbeidsdeling bør være en del av klientens internkontrollprosedyrer (Vincent & Wilkins, 2020, s. A56 - A57).

2.3 Klientaksept

Den første fasen av revisjonsprosessen, som relaterer seg til planlegging, er imidlertid klientakseptprosessen. Klientakseptprosessen er en fase hvor revisor undersøker den potensielle kunden, før eventuell aksept. (Eilifsen et al., 2014, s. 68). I henhold til ISA 220.12, skal oppdragsansvarlig revisor forsikre seg om at egnede rutiner for aksept av klientforhold er fulgt, og at konklusjoner som er trukket i den forbindelse, er hensiktsmessig. ISQC 1.26 krever at revisjonsfirmaet skal etablere retningslinjer og rutiner for aksept av klientforhold, som skal være utformet for å gi revisjonsfirmaet rimelig sikkerhet for at oppdraget kun aksepteres når revisjonsfirmaet:

- a. Har kompetanse til å utføre oppdraget og har nødvendig kapabilitet, herunder tid og ressurser til å gjøre det
- b. Kan etterleve relevante etiske krav; og
- c. Har vurdert klientens integritet og ikke har informasjon som ville ha ført til at revisjonsfirmaet ville ha konkludert med at klienten mangler integritet.

I henhold til Den norske Revisorforeningens regler om etikk punkt 210.1 til 210.5, skal revisor vurdere hvorvidt aksepten kan medføre trusler mot etterlevelse av de grunnleggende prinsippene. De grunnleggende prinsippene omhandler integritet, objektivitet, faglig kompetanse og tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og profesjonell atferd (Den norsk Revisorforeningens Regler om etikk punkt 100.4). Forhold som kan true etterlevelsen av grunnleggende prinsipp, er for eksempel klientens befatning med ulovlige aktiviteter. Hvis identifiserte trusler ikke er klart ubetydelige, må forholdsregler vurderes og, om nødvendig, anvendes for å redusere truslene til et akseptabelt nivå. Egnede forholdsregler kan omfatte opparbeidelse av kunnskap om, og forståelse av klienten og virksomheten. Når det ikke er mulig å redusere truslene til et akseptabelt nivå, må praktiserende revisor avstå fra å gå inn i klientforholdet.

2.3.1 Sentrale vurderingsfaktorer i klientakseptprosessen

Sentrale vurderingsfaktorer er dominerende faktorer som vurderes i risikovurderingsfasen (Gendron, 2001, s. 290). Risikovurderingsfasen består av revisors vurdering av forretningsrisiko til det potensielle engasjementet. Forretningsrisiko til det potensielle engasjementet, kan deles inn i kontrollerbare og ikke-kontrollerbare faktorer. De kontrollerbare faktorene er revisjonsfirmaets ressurser, ekspertise og uavhengighet. Ikke-kontrollerbare faktorer, er den potensielle klients integritet, finansielle status, interne kontroller og regnskapspraksis, klientens effekt på revisjonsfirmaets omdømme, og forventet lønnsomhet til engasjementet (Asare, S. Hackenbrack, K. & Knechel, R. W, 1994, s. 169 – 174).

Knyttet til klientaksept av kryptovalutaoppdrag, har Abate (2018) publisert en artikkel om potensielle hensyn/vurderinger. Vurderingene omhandler integriteten til klienten, kundens forståelse for kryptovalutarisiko og relevante aspekter ved internkontroll, og kompetanse og evner til de involverte som skal utføre oppdraget. Vurderingene er basert på regelverket i Canada, som er identisk med kravene etter ISQC 1.26 (CSQC 1.26). I tillegg har den kanadiske studien «Systemizing the Challenges of Auditing Blockchain-Based Assets» av Pimentel et al. (2020), undersøkt hvilke utfordringer som foreligger. Utfordringene som fremkommer av forskningsartikkelen vedrører revisors kompetanse, klients internkontroller, og revisors uavhengighet. Videre i kapitlet skal faktorene presenteres, inkludert tidligere forskning.

2.3.1.1 Revisjonsfirmaets bemanning og kompetanse

I henhold til profesjonelle og etiske standarder, er revisjonsfirmaets ressurser og kompetanse essensielle faktorer ved vurdering av klientaksept (ISQC 1.26, 2009; Den norske Revisorforeningens regler om etikk pkt. 130, 2009). Revisor er forpliktet til løpende å oppdatere sin faglige kunnskap og ferdigheter, som er nødvendig for å sikre en profesjonell tjeneste av høy kvalitet (Den norske Revisorforeningens regler om etikk, 2009, pkt. 100.4 c). Revisors kompetanse og ressurser omfatter blant annet revisjonsfirmaets kompetanse om relevante bransjer eller saksforhold, personalets erfaring eller evne til å tilegne seg kunnskap og ferdigheter effektivt, og tilgjengelig personell og eventuell ekspertise ved behov (ISQC 1. A18). Kryptovaluta innebærer ofte svært kompleks kryptografi og informasjonsteknologi. I noen tilfeller kan det være praktisk umulig å revidere kryptovalutarelaterte eiendeler og transaksjoner uten å stole på effektiv drift av kontroller. I tillegg kan verdsettelse av kryptovaluta være såpass krevende at verdsettelsesekspertise er nødvendig. Derfor må revisor vurdere sine kompetanser og evner før revisor eventuelt aksepterer oppdraget (Abate, 2018, s. 8). Grunnet manglende kompetanse blant revisorer, er det mange som ikke påtar seg kryptovalutaoppdrag. Det er heller ikke enkelt å tilegne seg kompetanse på området, på grunn av kompleksiteten. Det er likevel en mulig løsning å hente inn (ekstern) ekspertise, for å hjelpe revisor å tilegne seg nødvendig kompetanse, eller utfylle revisors manglende kompetanseområder (Pimentel et al., 2020, s. 14).

2.3.1.2 Revisjonsfirmaets uavhengighet

Revisor skal etter revisorloven kapittel 4, og Den norske Revisorforeningens regler om etikk pkt. 120, være uavhengig og objektiv. Revisor må ikke være forutinntatt, ha interessekonflikter eller være utilbørlig påvirket av andre slik at den profesjonelle eller forretningsmessige vurderingen overstyres (Den norske Revisorforeningens regler om etikk, 2009, pkt. 100.4 b). Dersom revisor ikke har mulighet til å opptre uavhengig og objektiv, kan ikke vedkommende revidere den revisjonspliktiges årsregnskap, jf. revl § 4-1 (1). Som følge av anonymiteten i valutaen, kan det være krevende å identifisere omfanget av nærstående parter. I tillegg kan det være krevende å identifisere eierandeler til ulike virksomheter (Pimentel et al., 2020, s. 17).

2.3.1.3 Klientens integritet

Revisorforeningens regler om etikk fremhever også klientens integritet blant faktorer som bør vurderes knyttet til aksept av potensielle klientengasjement. Revisor bør blant annet vurdere klientens identitet og forretningsmessige omdømme, type virksomhet, klientens

holdninger, kommersialitetsfokus, indikasjoner på hvitvasking, og årsaker til at revisjonsfirmaet ble valgt (ISQC 1. A19). Integriteten til klienten bør vurderes som følger av utfordringene og risikoene knyttet til kryptovaluta. Selv om det er legitime forretningsgrunner til å bruke kryptovaluta, er kryptovaluta også blitt brukt til å hvitvaske inntekter fra kriminelle virksomheter, finansiere terrorisme, og andre ulovlige handlinger. Revisors prosedyrer kan for eksempel innebære forespørsler knyttet til forretningsformålet med kryptovalutavirksomheten (Abate, 2018, s. 7).

2.3.1.4 Finansielle status

Den finansielle statusen til kunden kan også være av vesentlig karakter for revisor, som gjerne ikke ønsker å ta på seg klienter som sliter, eller er på randen til konkurs. Klienten kan komme i en situasjon hvor likviditeten ikke er god nok til å gjøre opp for seg. Potensielle klienter med økonomiske vanskeligheter blir derfor gjerne unngått. Den finansielle tilstanden ses gjerne i sammenheng med klientens forretningsplan, ledelsens troverdighet, og evnen til å gjennomføre planen (Asare, 1994, s. 172).

2.3.1.5 Klientens regnskapspraksis og kontrollstruktur

En annen potensiell bekymring for revisor ved aksept av klienten, kan være om oppdraget er mulig å revidere. For eksempel kan det være avgjørende om klientens kontroller er tilstrekkelig til å sikre regnskapspåstandene (Asare, 1994, s. 172). Klientens internkontroller omhandler prosesser gjennomført av foretakets styre, ledelse og ansatte, som er utformet for å gi rimelig sikkerhet vedrørende måloppnåelse av målrettet og effektiv drift, pålitelig rapportering og overholdelse av lover og regler (Eilifsen et al., 2014, s. 210). For å fastslå om forutsetningene for et revisjonsoppdrag er til stede, innhenter revisor samtykke om at ledelsen anerkjenner og forstår sitt ansvar for visse forhold, inkludert utarbeidelse av årsregnskapet i samsvar med gjeldende regelverk for finansiell rapportering, og interne kontroller som er nødvendig for å utarbeide regnskapet uten vesentlig feilinformasjon. Ideelt sett har klienten forståelse for forhold relatert til kryptovaluta, inkludert kontroller som er nødvendig for å sikre fullstendighet og andre regnskapspåstander. Dersom kontrollene ikke er til stede, kan det under visse omstendigheter være praktisk umulig å revidere foretakets regnskap (Abate, 2018, s. 8). Grunnet mangel på internkontroller blant potensielle klienter, er det mange revisorer som ikke påtar seg kryptovalutaengasjement (Pimentel et al., 2020, s. 16).

2.3.1.6 Klienteffekt på revisjonsfirmaets omdømme og rykte

Revisor må også unngå enhver form for handling som kan skade revisorprofesjonens omdømme (Revisorlovens Regler om etikk, 2009, pkt. 100.4 e). En klient kan påvirke omdømmet til revisjonsfirmaet, både negativt og positivt. Ved vurdering av en potensiell klients effekt på revisjonsfirmaets omdømme, kan revisor blant annet undersøke arten av klientens virksomhet og omdømme til eierne (Asare, 1994, s. 169-170). I følge Pimentel et al. (2020, s. 14) fremkommer det en bekymring blant respondentene i forskningsartikkelen knyttet til omdømmerisiko og revisjon av kryptovaluta.

2.3.1.7 Forventet lønnsomhet for prosjektet

Lønnsomhet er på sin side et uttrykk for hvor stort overskudd virksomheten har (Sander, 2019). Revisors lønnsomhet er viktig, ettersom revisjon er et yrke og en forretning, som er avhengig av overskudd for å overleve. I tillegg er lønnsomhet, i form av godtgjørelse til ansatte og eiere, en viktig drivkraft for interessen til yrket (Dermarkar og Hazgui, 2020, s. 15).

3. Metode

Dette kapittelet skal presentere metoden som benyttes i oppgaven, for å samle inn og analysere data. Kapittelet starter med presentasjon av forskningsdesign, før datainnsamling, analyse av primærdata, reliabilitet og validitet, og til slutt svakheter ved oppgaven blir beskrevet og presentert.

3.1 Forskningsdesign

Forskningsdesign representerer et rammeverk eller en struktur for innsamling og analyse av data. Valg av forskningsdesign, gjenspeiler prioritering av en rekke element i forskningsprosessen, som skal bidra til å besvare problemstillingene som foreligger, og forskningsspørsmålene som stilles (Saunders, Lewis & Thornhill, 2016, 163 & 726). Tilnærmingen til oppgaven, avhenger av dataen som skal innhentes (Gripsrud, Olsson, Silkoset, 2010, s. 13). Dataen som innhentes, kan klassifiseres som kvalitativ eller kvantitativ. Innhenting av kvalitativ og kvantitativ data – den planmessige fremgangsmåte (Gripsrud et al., 2010, s. 13) – betegnes som henholdsvis kvalitativ og kvantitativ metode (Gripsrud et al., 2010, s. 79). Kvalitativ metode, er en fremgangsmåte som samler inn data som ikke uttrykkes i tall eller mengdeenheter (Gripsrud et al., 2010, s. 97). Kvalitativ forskning vektlegger ord i stedet for kvantifisert innsamling og analyse av data (Bell, Bryman & Harley, 2019). Kvalitativ data blir brukt til analytisk beskrivelse og forståelse av sammenhenger (Gripsrud et al., 2010, s. 80). Med hensikt å forstå og beskrive, var det naturlig å velge en metode som ga muligheten til å gå i dybden på til dels ukjente områder som problemstillingene representerer, herunder klientaksept av kryptovalutakunder, praktiske revisjonsutfordringer knyttet til kryptovaluta, og revisjonshandlinger som utføres. Oppgaven baseres derfor på en kvalitativ tilnærming.

Videre, kan forskning utformes for å oppfylle enten et eksplorativt, beskrivende, forklarende eller evaluerende formål, eller en kombinasjon av disse. Eksplorativ studie er en tilnærming som omfatter å forstå et fenomen. Forsknings- og datainnsamlingsspørsmål knyttet til eksplorativ studie, begynner gjerne med «hva» eller «hvordan». Deskriptiv forskning, er på sin side en tilnærming som skal beskrive en situasjon. Forsknings- og datainnsamlingsspørsmål knyttet til deskriptiv studie, begynner gjerne med «hvem», «hva», «hvor», «når» eller «hvordan». (Saunders et al., 2016, s. 174 – 175). I tillegg nevner Sander

(2019) «hvilke», som et typisk spørreord knyttet til deskriptive studier. Den tredje typen forskningsdesign – kausalt design – undersøker mulige årsakssammenhenger mellom variabler. Forsknings- og datainnsamlingsspørsmål relatert til kausal studie, begynner gjerne med «hvorfor» eller «hvordan». Evaluerende forskning har på sin side som formål å evaluere effekten, eller finne ut hvor godt noe fungerer. Forsknings- og datainnsamlingsspørsmål knyttet til evaluerende forskning, begynner gjerne med «hvordan», eller «hvilken» i form av «i hvilken grad». En studie kan også kombinere mer enn ett formål i utformingen. Dette kan oppnås ved bruk av kombinerte metoder i forskningsdesignet, for å legge til rette for en kombinasjon av utforskende, beskrivende, kausal eller evaluerende forskning (Saunders et al., 2016, s. 176).

Ved valg av forskningsdesign, er det spesielt tre faktorer som har betydning: erfaring fra saksområdet, kjennskap til teoretiske studier som identifiserer relevante variabler, og ambisjonsnivået med hensyn til å identifisere sammenhenger mellom variabler (Gripsrud et al., 2010, s. 49). Ettersom problemstillingene i oppgaven til dels differensierer i erfaring/tidligere forskning, og formål, er det naturlig at ulike deler av studien bygger på noe ulike fremgangsmåter. Likevel er det et gjentakende formål å gi innsikt og forståelse, samtidig som det foreligger relevant faglig utgangspunkt, som kan bidra til å strukturere datainnsamling for samtlige problemstillinger. Studien bygger derfor på en blanding av deskriptivt og eksplorerende design.

3.2 Datainnsamling

Dette delkapittelet skal presentere prosessen knyttet til datainnsamling. Delkapittelet er delt inn i primær- og sekundærdata, intervju type, intervjuguide, valg av intervjuobjekt, presentasjon av intervjuobjekt, anonymitet og personvern, og gjennomføring av intervju.

3.2.1 Primær- og sekundærdata

Datagrunnlaget for oppgaven kan deles inn i primærdata og sekundærdata. Primærdata er data spesielt innsamlet for det aktuelle forskningsprosjektet (Saunders et al., 2016, 724). Dataen kan for eksempel samles inn gjennom dybdeintervjuer (Gripsrud et al., 2010, s. 39). Sekundærdata er data som opprinnelig ble samlet inn for andre formål. Sekundærdataen kan analyseres for å gi ytterligere eller annen kunnskap, tolkninger eller konklusjoner (Saunders et al., 2016, 726). Data i oppgaven baseres i stor grad på primærdata, innhentet gjennom

deskriptiv tilnærming, med innslag av eksplorativt design. Sekundærdata er benyttet som supplement, for å underbygge primærdataen.

3.2.2 Intervjutype

Intervjuer kan være sterkt formalisert og strukturert, eller uformell og ustrukturert. Intervjuer kan også være en mellomting, herunder semistrukturert (Saunders et al., 2016, s. 392). Strukturerte intervjuer er en datainnsamlingsteknikk hvor identiske spørsmål stilles i en forutbestemt rekkefølge til intervjuobjektene (Saunders et al., 2016, s. 728). Strukturerte intervjuer er identiske i tilnærmingen for å få kvantifiserte datasett (Saunders et al., 2016, s. 391). Semistrukturerte intervju er på sin side en omfattende intervjukategori hvor intervjuer begynner med et sett med intervjutemaer, men er forberedt på å variere rekkefølgen spørsmålene stilles i og å stille nye spørsmål i sammenheng med forskningssituasjonen (Saunders et al., 2016, s. 726). Bruken av spørsmål varierer fra intervju til intervju, basert på formålet med det spesifikke intervjuet. I tillegg kan det være nødvendig med ytterligere spørsmål for å utforske problemstillingene og forskningsspørsmålene, og forstå informasjonen som blir gitt i intervjuet (Saunders et al., 2016, s. 391). Ustrukturert intervju er et lettstrukturert og uformelt intervju som begynner med ett eller flere temaer, men uten en forhåndsbestemt liste med spørsmål, selv om det foreligger en klar ide om aspektene som skal utforskes (Saunders et al., 2016, s. 730). Intervjuobjektet får mulighet til å snakke fritt om temaet, og styrer retningen på intervjuet (Saunders et al., 2016, s. 391).

Kunnskapen om beslutningene i klientakseptprosessen, utfordringene til kryptovaluta, og revisors håndtering, er i en viss grad belyst på forhånd. Det er likevel uforutsigbart å vite hvilke svar som gis, og derfor krevende å lage en liste av spørsmål, som slavisk kan følges. For å belyse temaet i oppgaven, og svare på problemstillingene og forskningsspørsmålene, er det derfor fordelaktig med en intervjutype som gir rom for at spørsmål kan utvikles underveis i samtalen, når kunnskapen og forståelsen om respondentenes erfaringer og meninger gror hos undertegnede. Samtidig er det fordelaktig for studien at dataen til en viss grad kan sammenlignes, for å avdekke likhetstrekk og ulikheter blant respondentene, og om svarene samsvarer, er motstridende eller går utover tidligere forskning. Semistrukturert intervju blir derfor utgangspunktet for intervjuet og intervjuguiden.

3.2.3 Intervjuguide

Intervjuguide er et vagt begrep om en kort huskeliste over områder som skal dekkes, og spørsmål som skal stilles, i intervjuet (Bell et al., 2019, s. 592). Intervjuguiden tar utgangspunkt i den valgte intervjutypen, herunder semistrukturert. Intervjuguiden er basert på teorien og litteraturen på området. Spørsmålene er utarbeidet for å gi et sammenligningsgrunnlag mellom respondentene, men samtidig gi rom for å utforske et til dels ukjent territorium. Intervjuguiden ble tilpasset respondentene, basert på utfall av klientakseptbeslutninger. Revisorer som reviderer kryptovalutaklienter, fikk i tillegg til spørsmål om klientakseptprosessen, spørsmål om risikoer/utfordringer og hvilke revisjonshandlinger som ble utført. Intervjuguiden ble vurdert av veileder, for å sikre at spørsmålene som skulle stilles, dekket de viktigste elementene av problemstillingen. Intervjuguiden er lagt ved som vedlegg 1.

3.2.4 Valg av intervjuobjekt

For en kvalitativ undersøkelse er målet å utvikle forståelse for fenomenet. For å forstå fenomenet er det avgjørende å identifisere respondenter som sitter med god kunnskap om temaet som skal undersøkes. Intervjuobjektene i oppgaven er innhentet gjennom aktivt søk etter relevante respondenter, basert på vurderingsutvalg. Vurderingsutvalg foretas for å innhente respondenter med spesifikke egenskaper (Gripsrud et al., 2010, s. 129).

Av hensyn til at området (revisjon av kryptovaluta) er relativt nytt, smalt og spesifikt, er valg av respondenter særlig krevende. Optimalt har respondent kunnskap om både kryptovaluta, revisjon og direkte deltakelse i klientakseptprosessen knyttet til aksepterte eller avviste kryptovalutaengasjement. Det forutsetter at revisjonsfirmaet har fått forespørsler om å påta seg kryptovalutakunder. I tillegg forutsetter erfaring om fremtredende utfordringer og risikoer knyttet til kryptovaluta og revisjonshandlinger, at revisjonsfirmaet har påtatt seg, og respondent revidert kryptovalutaklienter. Respondenter og revisjonsfirmaer som reviderer kryptovalutaklienter, i tillegg til representanter fra de fire store, er også essensielt for å besvare problemstillingen knyttet til aksept av kryptovalutaengasjement. Potensielt utvalg, er av den grunn, begrenset. Intervjuobjektene i oppgaven er innhentet gjennom aktivt søk etter relevante respondenter. Aktivt søk etter respondenter foregikk ved internettsøk, direkte henvendelser til firmaene, og direkte henvendelser til potensielle respondenter. Respondentene som er representert i oppgaven, er innhentet basert på nevnte kriterier.

Informasjon om hver enkelt respondent, og tilhørende erfaring og kompetanse, fremkommer i kapittel 3.2.5.

Revisjonsfirmaene, representert i oppgaven, er også strategisk utvalgt. Revisjonsfirmaene, som aksepterer kryptovalutaengasjement, er utvalgt basert på at de (faktisk) reviderer kryptovalutakunder. Revisjonsfirmaene blant de fire store, representert i oppgaven, er også nøye valgt, nettopp basert på at de representerer «de fire store». Knyttet til revisjonsfirma 2, hadde undertegnede noe informasjon som kunne indikere at firmaet ikke reviderte kryptovalutakunder. Representant fra revisjonsfirma 1, også blant de fire store, ble imidlertid intervjuet, uten at undertegnede hadde inngående kunnskap om hvorvidt firmaet reviderte kryptovalutakunder.

Samtlige intervjuobjekter, som ble identifisert med egenskaper som tilfredsstilte behovene til oppgaven, ble kontakten via telefon og mail. Mailen inneholdt informasjonsskriv fra NSD og invitasjon til intervju. Informasjonsskrivet og intervjuinvitasjonen inneholdt formelle og praktiske opplysninger tilhørende oppgaven og intervjuet. Informasjon om oppgaven og forskningsspørsmålene var begrenset, for at objektene ikke skulle bli påvirket og ledet i en eller annen retning.

3.2.5 Presentasjon av intervjuobjekt

Presentasjon av intervjuobjekt				
	Rolle	Tjeneste	Revisjonsfirma	Nivå
P1	Partner	Revisor	Firma 1	De fire store
P2	Partner	Revisor	Firma 2	De fire store
P3	Partner	Revisor	Firma 2	De fire store
P4	Partner	Revisor	Firma 3	Andre
P5	Partner	Revisor	Firma 3	Andre
P6	Partner	Revisor	Firma 4	Andre
P7	Partner	Revisor	Firma 5	Andre

Tabell 1 Presentasjon av intervjuobjekt

P1 er partner for et av de fire store, med kompetanse innenfor teknologi. Erfaringen til P1 er kunnskap og erfaring innenfor blokkjedeteknologi, i form av arbeid knyttet til hvordan teknologien vil påvirke fremtidens revisjon og arbeidet til revisor. P1 har ikke spesiell kunnskap om kryptovaluta, men innsikt i klientakseptbeslutningen av kryptovalutakunden som ble vurdert.

P2 er partner for et av de fire store, med kompetanse innenfor finansielle instrumenter. Erfaringen og kunnskapen P2 har innenfor kryptovaluta, er minimal. Respondenten har imidlertid noe innsikt i revisjonsfirmaets kompetanse og erfaring. P2 har hverken hatt kunder eller fått forespørsler om revisjon av kryptovaluta.

P3 er partner for et av de fire store, med kompetanse innenfor finansielle instrument. P3 har relativt lite kompetanse knyttet til kryptovaluta, som følge av at det – i følge respondenten – ikke har vært behov for å sette seg grundig inn i temaet. P3 var direkte involvert i kryptovalutaprosessen, hvor potensiell klient ikke ble akseptert. Respondenten har derfor innsikt i hvilke vurderinger som ble gjort.

P4 er partner og revisor for et revisjonsfirma som ikke inngår blant de fire store. P4 har sterk faglig kompetanse på området, og erfaring i form av å være revisor for flere klienter av ulike varianter innenfor kryptovaluta. P4 har både vært involvert i klientakseptprosessen og revisjon av klientene.

P5 er partner og revisor for et revisjonsfirma som ikke inngår blant de fire store. P5 har sterk faglig kompetanse på området, og erfaring i form av å være revisor for flere klienter av ulike varianter innenfor kryptovaluta. P5 har vært involvert i klientakseptprosesser og revisjon av klientene.

P6 er partner og revisor for et revisjonsfirma som ikke inngår blant de fire store. P6 har faglig kompetanse på området, i form av å være «second partner». P6 er den som signerer på revisjonsberetningene, på kryptovalutakundene han har i porteføljen. Interne eksperter på området, håndterer imidlertid mye av revisjonen.

P7 er partner og revisor for et revisjonsfirma som ikke inngår blant de fire store. P7 har faglig kompetanse på området, i form av å være «second partner». P7 har kompetanse med gjennomgang av klienter som driver med kryptovaluta. Selve revisjonen, blir i stor grad utført av en kollega.

3.2.6 Anonymitet og personvern

Anonymitet og personvern skal sikres i henhold til lover og regler. Lover og regler ble fulgt gjennom Norges Handelshøyskoles retningslinjer for behandling av personvernopplysninger for forskere og studenter. Behandling av personopplysninger ble gjennomgått og godkjent av NSD før intervjuprosessen.

Intervjuobjektene er blitt gjort kjent med behandling av personvernopplysninger, både via informasjonsskriv og muntlig. Personopplysninger er sikret på eksternt og sikkert nettverk, og separert fra anonymisert informasjon. Alle personopplysninger er anonymisert i transkriberingen og masteroppgaven, og erstattet med eksempelvis «P1». Ved avsluttet prosjekt, vil all personinformasjon om intervjuobjektene slettes umiddelbart.

3.2.7 Gjennomføring av intervju

For å finne svar på hvorfor revisorer aksepterer/avviser kryptovalutaklienter, ble det eksempelvis spurt om dominerende motivasjon for beslutninger og vurderinger knyttet til kryptovalutakunder. Kontrollerbare og ikke-kontrollerbare faktorene ble ikke nevnt av undertegnede, for å unngå ledende spørsmål og svar, men heller rette fokuset mot respondentens egne erfaringer og betraktninger. Samtidig ble det stilt spørsmål om risikoer/utfordringer knyttet til regnskapet, i forbindelse med revisjon av kryptovaluta. Utfordringene som nevnes i kapittel 4.3, er på eget initiativ fremmet av respondentene, med unntak av verdsettelse – nevnt av P6 – hvor undertegnede spurte eksplisitt, om det forelå noen risiko (knyttet til verdsettelse). I forbindelse med revisjonshandlinger (kapittel 4.4), ble respondentene spurt om hvilke kontroller (revisjonshandlinger) som ble utført for å håndtere de spesifikke regnskapspåstandene nevnt av hver respondent som utfordrende eller risikable, i forhold til å sikre tilstrekkelig bevis og avdekke potensiell feilinformasjon.

Intervjuene ble gjennomført enten ved digital videoløsning eller via telefon. Varigheten på samtalen ble i stor grad bestemt ut ifra hvor mye kunnskap og erfaring respondenten besatt, i tillegg til presisjon på svarene. Intervjuguiden ble dekket gjennom samtlige intervju, men med ulik rekkefølge. Respondent og respondents svar styrte i stor grad retningen på samtalen og hvilke elementer som ble besvart i hvilken rekkefølge. Tabell 2 viser en oppsummert oversikt over varigheten på hver samtale.

Varighet på intervju								
	Firma 1		Firma 2		Firma 3		Firma 4	Firma 5
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	
Varighet på intervju	47 minutt	26 minutt	47 minutt	60 minutt	47 minutt	71 minutt	45 minutt	

Tabell 2 Varighet på intervju

3.3 Analyse av primærdata

Primærdataen som ble samlet inn gjennom intervjuer, ble overført fra lydopptak, til et skriftlig dokument – en skriftlig oversikt over samtalen mellom respondent og undertegnede (Saunders, 2016, s. 730). Intervjuet er tatt opp på lyd og transkribert, for å sikre nøyaktighet, fullstendighet og tilgjengelighet av informasjonen. I forbindelse med transkripsjonen, er samtlige ord skrevet ned, med unntak av ufullstendige ord og setninger, stamming, og gjentakelser, uten betydning for innholdet. I tillegg er muntlig språk, som for eksempel «ehm», «jo» og «da», utelatt. Spesielle digresjoner, og privat kommunikasjon, uten noen tilknytning til temaet, eller masteroppgaven, er heller ikke skrevet ned. Samtidig er transkripsjonen noe justert for muntlig språk og setningsoppbygging, uten at meningen er blitt forandret i noen grad. Lydopptakene var til enhver tid tilgjengelig, frem til oppgaven ble levert, dersom det skulle være nødvendig å lytte til det som ble sagt. Dette er også benyttet flere ganger, spesielt knyttet til informasjon som brukes i oppgaven. Direkte sitater, er gjennomgått på nytt, via lydfil, til slutt, for å sikre ordrett gjengivelse. I tillegg til «ehm», «jo» og «da», er ordene «sant» og «liksom», utelatt fra direktesitater i noen tilfeller. Dette har ingen konsekvens for betydningen av sitatene.

Dataen, ble videre organisert i strukturert rekkefølge, etter variabler/kategorier presentert i teorien, og likhetstrekk i dataen. Funn i dataen presenteres under hver kategori, i kronologisk rekkefølge (P1 – P7). Kategorier/variabler, som ikke nevnes av respondentene, blir ikke presentert. Respondenter som ikke nevner gitte variabler, blir heller ikke referert til. Sitater fra respondentene er ordrett gjengitt, og samtlige skrevet i kursiv. Sitater presenteres hvor undertegnede mener nøyaktig gjengivelse kan bidra til å opplyse leser. Sitater kan presentere informasjon enkeltstående, eller være supplement for å fremheve eller sette informasjon i kontekst.

3.4 Styrker og svakheter ved oppgaven

Undersøkelsens kvalitet kan vurderes basert på reliabilitet (pålitelighet) og validitet (gyldighet). Begrepene benyttes gjerne til å ta stilling til om undersøkelsen er i stand til å gjennomføres på nytt med samme resultat, og om fenomenet som skal måles, faktisk måles (Saunders et al., 2016, s. 202). Delkapittelet presenterer reliabiliteten og validiteten til oppgaven.

3.4.1 Reliabilitet

Reliabilitet handler om i hvilken grad datainnsamlingsteknikker gir konsistente funn, lignende observasjoner eller sammenfallende konklusjoner (Saunders et al., 2016, s. 726). Det betyr at dersom undersøkelsen, inkludert datainnsamling og analyse, blir gjennomført på nytt, genereres tilsvarende funn (Saunders et al., 2016, s. 202). For å sikre reliabilitet, ble respondentene utelatt potensielt ledende informasjon, som kunne påvirke svarene. Ved å øke informasjonsmengden som er gitt til respondentene, for eksempel spørre ut om hver enkelt regnskapspåstand, kunne svarene blitt preget av teoretiske perspektiv, i stedet for erfaringer. Samtidig, kan undertegnede begrenset grad av innvendinger, og respondentenes manglende informasjon på forhånd, ha bidratt til at elementer, for eksempel knyttet til essensielle vurderingsfaktorer, regnskapspåstander, eller revisjonshandlinger, blitt glemt å nevne av respondentene. I tillegg kan manglende definerte rammer og begreper på forhånd, for eksempel knyttet til kontrollerbare og ikke-kontrollerbare faktorer, og regnskapspåstander, øke sannsynligheten for at respondentenes meninger er uklare i forhold til det teoretiske rammeverket til oppgaven. Det er derfor ikke usannsynlig at oppgaven mangler informasjon som følger av at respondenten ikke har oppgitt all kunnskap og erfaring som besittes, eller at undertegnede har misforstått ordvalg og begreper, og derav malplassert informasjonen respondentene ga. Respondentene ble også garantert anonymitet, for å sikre ærlighet. Selve intervjuene ble foretatt etter avtalt tid, etter deres eget ønske, med planlagt varighet på mellom tre kvarter og én time. Dette skulle sørge for at respondenten svarte i trygge omgivelser, og til ledig, tilstrekkelig tid.

3.4.2 Validitet

Validitet handler om i hvilken grad datainnsamlingsmetoder måler det som er intensjonen å måle, og i hvilken grad funn egentlig handler om det som påstås (Saunders et al., 2016, s. 730). I hovedsak refererer gyldighet til hensiktsmessigheten av metodene, nøyaktigheten av analysen og generaliserbarheten til funnene (Saunders et al., 2016, s. 202). For å sikre gyldigheten av dataen, ble kilden til informasjonen, herunder intervjuobjektene, strategisk utvalgt basert på bestemte kriterier. Kriteriene omhandlet kunnskap og kjennskap knyttet til klientaksept av kryptvalutakundene – og for respondenter knyttet til forskningsspørsmål 2 og 3 – kompetanse og erfaring knyttet til revisjon av kryptovaluta. Det sikret at informasjonen som ble innhentet, baserte seg på et faglig grunnlag og erfaring, og minst mulig spekulasjon. Det strategiske utvalget, styrker nøyaktigheten av målingen. Videre ble validitet sikret med

sekundærkilder, som ble brukt som faglig grunnlag og rammeverk for oppgaven. Sekundærkilder sikret at informasjon ble innhentet på en hensiktsmessig og tilstrekkelig måte. I tillegg sikret rammeverket at primærkildene ble sortert og strukturert i henhold til oppgavens målsetting. Sekundærkilder ble validert blant annet basert på forfatter, institusjon, antall siteringer i andre publikasjoner, og sammenlignbarhet knyttet til oppgavens målinger.

I tillegg ble oppgaven avgrenset, for at et fåtall respondenter, herunder 7, kunne skape en viss legitimitet rundt problemstillingene. Validiteten kunne likevel blitt styrket, dersom antall respondenter og revisjonsfirmaer økte i omfang. Samtidig var det krevende å innhente et større utvalg, både knyttet til relevant kompetansenivå og erfaring blant revisorer, men også tidsbruken hos undertegnede. At temaene som måles og undersøkes til en viss grad er utforsket, kan støtte opp under eventuelle sammenfallende funn. Likevel er det ikke nødvendigvis grunnlag for å generalisere funnene, som følger av relativt få respondenter i oppgaven. Blant annet er det usikkert hvorvidt klientakseptbeslutningene til revisjonsfirma 1 og 2, gjenspeiler samtlige av de fire store, og om beslutningene til revisjonsfirma 3, 4 og 5, gjenspeiler andre øvrige revisjonsfirmaer. Det er heller ikke sikkert om samtlige revisjonsfirmaer som avviser kryptovalutakunder, besitter like holdninger og vurderinger som revisjonsfirma 1 og 2, selv om tidligere forskning kan styrke eventuelle sammenfallende funn. Samtidig er både revisjonsfirma 1 og 2 blant de fire store, og tidligere forskning basert på store revisjonsfirmaer; mindre revisjonsfirmaer, som avviser kryptovalutakunder, kan ha andre perspektiv. Heller ikke holdninger og vurderinger som fremkommer av revisjonsfirma 3, 4 og 5, gir en automatisk generalisering blant andre firmaer som aksepterer kryptovalutakunder. Det er ikke umulig at andre revisjonsfirmaer, for eksempel enda mindre, aksepterer kryptovalutaoppdrag av andre grunner enn hva som fremkommer i oppgaven.

4. Funn og diskusjon

Siktemålet til dette kapitlet er å presentere og diskutere funn fra undersøkelsen. Først presenteres og organiseres funn fra intervjuene, basert på faktorer og kategorier beskrevet i teoridelen. Presentasjon av funn, etterfølges av diskusjon og sammenligning mot data generert i tidligere forskning. Kapitlet deles inn i fire deler: deskriptiv data, forskningsspørsmål 1, forskningsspørsmål 2 og forskningsspørsmål 3.

4.1 Deskriptiv data

Dette delkapitlet presenterer og diskuterer deskriptiv data fra undersøkelsen. Deskriptiv data er beskrivende data, som presenterer observasjoner om egenskaper som fremkommer i undersøkelsen (Stoltenberg, 2018; Merriam-Webster, u.å.). Først presenteres deskriptiv data i 4.1.1, før diskusjon av deskriptiv data følger i 4.1.2.

4.1.1 Presentasjon av deskriptiv data

Deskriptiv data i dette kapitlet omhandler beskrivende data knyttet til klientakseptbeslutninger og kryptovalutaklienter. Dataen som presenteres, suppleres med direktesitater fra respondenter. Den deskriptive dataen deles inn i revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger, opprinnelsen til klientene, og størrelsen på klientene.

4.1.1.1 Revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger

Revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger omhandler aksept og avvisning av klient. P1, P2 og P3 er alle av den oppfatning at revisjonsfirmaet (F1 og F2) ikke påtar seg klienter som driver med kryptovaluta. P1 og P3 har begge vært involvert i klientakseptprosesser knyttet til kryptovaluta, som alle har resultert i avvisning. Respondentene (P1 og P3) sier videre at revisjonsfirmaene trolig er et stykke unna å påta seg slike revisjonsengasjement. P1 legger også til:

Det vil være veldig begrenset hva [F1] reviderer av restauranter og utelivsbransjer, og den type ting også, selv om det alle meste av det sikkert er helt ok, eller taxinæringen for den slags skyld. Så handler det litt om en generell risiko for ulike bransjer og ulike områder som man nok er mer bastant på i de større selskapene.

I motsetning til respondentene fra revisjonsfirma 1 og 2, befatter både P4, P5, P6 og P7 seg med revisjonsoppdrag som omhandler kryptovaluta. Samtlige av respondentene har også vært involvert i klientakseptprosesser knyttet til revisjon av kryptovaluta, hvor utfallet har resultert i aksept. Det er imidlertid ukjent om respondentene har avvist klienter. P5 hevder at det å revidere kryptovalutaklienter ikke differensierer seg i stor grad fra andre kunder:

I utgangspunktet er det en revisjonskunde på [lik] linje med andre revisjonskunder, så det er ikke noe spesielt med de kundene, utover at det er ny teknologi og kanskje litt mer komplekst enn andre kunder man har.

Tabell 3 viser en oversikt over revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger:

Revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger							
	Firma 1	Firma 2		Firma 3		Firma 4	Firma 5
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7
Beslutning							
Aksept				✓	✓	✓	✓
Avvisning	✓		✓				

Tabell 3 Revisjonsfirmaets klientakseptbeslutninger

4.1.1.2 Potensiell klients opprinnelse

Potensiell klients opprinnelse omhandler hvor klientens henvendelse har kommet fra. Potensiell klients opprinnelse kan deles opp i anbud, henvisning fra tredjepart, eksisterende forhold til klient, og direktehenvendelse fra klient (Gendron, 2001, s. 298).

Potensiell klients opprinnelse							
	Firma 1	Firma 2		Firma 3		Firma 4	Firma 5
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7
Potensiell klients opprinnelse							
Anbud							
Henvisning fra tredjepart			✓			✓	
Eksisterende forhold til klient				✓	✓		✓
Direktehenvendelse fra klient			✓				

Tabell 4 Potensiell klients opprinnelse

P3 fikk klientforespørsler både gjennom henvisning fra tredjepart, og direktehenvendelser fra kunden. P4 og P5 fikk imidlertid klientforespørsler gjennom kjennskap til de potensielle

klientene. Også P6, i likhet med P3, fikk henvendelser gjennom tredjepart. P7 hadde på sin side et eksisterende forhold til kryptovalutaklientene, i form av at aktørene var en del av konsernstrukturen som revisjonsfirma 5 allerede hadde i revisjonsporteføljen.

Samtidig nevner både P1, P2 og P6 viktigheten ryktet og relasjonene har knyttet til markedsposisjon. P2 hevder at dersom firmaet ikke har referanser å vise til, er det krevende å få nye kunder. P1 mener likevel at utgangspunktet til revisjonsfirmaet er at merkenavnet er såpass sterkt, at dersom revisjonsfirmaet kan vise til noe relevant erfaring, vil de komme seg inn på markedet.

4.1.1.4 Størrelse på kryptovalutaklientene

Henvendelsen P1 mottok, omfattet en mellomstor aktør. De fleste klientene knyttet til kryptovaluta er likevel små start-up-selskap. Både P4 og P5 kategoriserer samtlige av klientene som «små gründerselskap». Samtidig har både P6 og P7 klienter som kan kategoriseres som mellomstore aktører. Både P6 og P7 har i tillegg små aktører.

4.1.2 Oppsummering og diskusjon av deskriptiv data

Revisjonsfirma 1 og 2 – begge blant de fire store – aksepterer ikke kryptovalutaengasjement. Det korrelerer med funn av Pimentel et al. (2020, s. 2), som hevder store revisjonsfirmaer (hovedsakelig basert på de fire store) er nølende med å påta seg kryptovalutaoppdrag. Videre identifiserer oppgaven mindre revisjonsfirmaer som er mer tilbøyelig til å påta seg kryptovalutaoppdrag, herunder revisjonsfirma 3, 4 og 5.

Funnene viser i tillegg at den potensielle klients opprinnelse domineres av eksisterende forhold til klient, og henvisninger fra tredjepart. Det kan indikere, som P2 nevner, at referanser er essensielt knyttet til å få nye kunder. Dersom revisjonsfirma 3, 4 og 5 bygger opp et nettverk av klienter med kryptovalutakunder, i tillegg til et rykte blant kryptovaluta- og blokkjedemiljøer, kan firmaene få et potensielt konkurransefortrinn knyttet til fremtidige klienter. Samtidig kan de store revisjonsfirmaene vise til sterke merkenavn, som potensielt kan bidra til posisjonering i fremtidige marked, som P1 argumenterer for.

Videre fremkommer det at størrelsen på klientene i porteføljen til revisjonsfirmaene viser seg å være dominert av små start-up-selskaper. At porteføljene domineres av små start-up-

selskap er i samsvar med Pimentels (2020, s. 2) påstand. Det kan også være en forklaringsfaktor på hvorfor de mindre revisjonsfirmaene påtar seg klientene knyttet til kryptovaluta. Revisjonsfirmaene 1, 2, 3, 4 og 5 spesialiserte seg på ulike segment. Samtidig som de fire store har en stor andel store virksomheter i porteføljen, har de øvrige revisjonsfirmaene en større del av porteføljen i små og mellomstore selskaper. Utsagnet til P1 om at revisjonsfirmaet (F1) heller ikke har stor andel av selskaper fra taxi-, og utelivsbransjen, og kommentaren til P5 om at kryptovalutaengasjement ikke differensierer seg veldig fra andre engasjement, kan tyde på at kryptovalutaklientene heller mer i retning av kunder som de mindre revisjonsfirmaene vanligvis befatter seg med.

4.2 Vurderinger knyttet til aksept og avvisning av kryptovalutakunder

Dette delkapittelet skal presentere og diskutere funn fra undersøkelsen knyttet til forskningsspørsmål 1. Forskningsspørsmål 1 lyder som følger: Hvilke vurderinger ligger til grunn for aksept/avvisning av kryptovalutaengasjement? Først presenteres funn i 4.2.1, før diskusjon følger i 4.2.2.

4.2.1 Presentasjon av funn

For å løse forskningsspørsmål 1, ble respondentene spurt om den dominerende motivasjonen for klientakseptbeslutningen, og spesielle hensyn, knyttet til kryptovalutakunder. Svarene fra respondentene presenteres kategorisert etter Asares (1994) kontrollerbare og ikke-kontrollerbare faktorer. Tabell 5 viser en oppsummert oversikt over faktorer respondentene fremhever.

Sentrale vurderingsfaktorer i klientakseptprosessen								
	Firma 1		Firma 2		Firma 3		Firma 4	
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	
Faktorer direkte kontrollert av revisjonsfirmaet								
Revisjonsfirmaets bemanning								
Revisjonsfirmaets kompetanse	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Revisjonsfirmaets uavhengighet			✓					
Faktorer som ikke er direkte kontrollerbare av revisjonsfirmaet								
Potensiell klients integritet	✓	✓	✓	✓		✓		
Potensiell klients finansielle status	✓			✓				
Potensiell klients regnskaps- og interkontroller	✓	✓	✓					
Potensiell klients effekt på revisjonsfirmaets omdømme	✓		✓					
Engasjementets forventede lønnsomhet	✓	✓	✓					

Tabell 5 Sentrale vurderingsfaktorer i klientakseptprosessen

4.2.1.1 Revisjonsfirmaets ressurser og kompetanse

P1 hevder det er avgjørende at revisjonsfirmaet (F1) har forståelse for transaksjonsstrømmene og forretningskonseptet til selskapene de reviderer. Uten nødvendig forståelse vil det i følge respondenten være vanskelig å vite hva som er utfordringene. Respondenten nevner samtidig at det ikke er nødvendig å forstå 100 % av den underliggende teknologien, men at forståelse for transaksjonsstrømmene er avgjørende. Knyttet til kryptovaluta, har respondenten imidlertid inntrykk av at revisjonsfirmaet ikke har den nødvendige forståelsen som kreves.

Til syvende og sist, så skal vi gå god for tallene i ett eller annet regnskap. Så det betyr at vi må forstå hvilke forretningsprosesser og operasjonelle aktiviteter selskapet har, som underbygger inntektene og kostnadene, som ligger i regnskapet. Hvis det ikke er forklarbart, eller verifiserbart, så er det ikke noe vi kan ta i.

Samtidig påpeker P1 at dersom revisjonsfirmaet hadde sett et marked for det i Norge, ville firmaet hentet inn ekstern spisskompetanse fra USA eller UK. Ekstern spisskompetansen og ressurser, kunne blitt benyttet til å videreutvikle lokal bemanning. På den måten ville kompetansen blitt spredd ut over revisjonsfirmaet, som videre kunne tatt en større posisjon i markedet.

Også P2 nevner at det er essensielt å vurdere om revisor har tilstrekkelig med kompetanse. I følge respondenten har imidlertid ikke revisjonsfirmaet (F2) hatt noen satsing på området i forhold til å bygge kompetanse knyttet til kryptovaluta. Samtidig påpeker P2, i likhet med P1, at revisjonsfirmaet har kompetanse over landegrenser. Det er altså en mulighet å innhente kompetanse internasjonalt, dersom det skulle være nødvendig. Samtidig påpeker respondenten at kompetansen i stor grad kommer gjennom erfaring med kunder og problemstillinger. P2 sier likevel følgende:

Hvis en etablert kunde starter med det, så skulle vi klart å håndtere det greit, og innhente den kompetansen vi trenger internasjonalt, og lese oss opp, og alt sånn.

I følge P3, har revisjonsfirmaet (F2) vurdert at dersom de skal revidere kryptovaluta, må de være veldig gode. For at de skal være veldig gode, må de investere tid og penger. Som P2 var inne på, er investeringskosten imidlertid ikke tatt, som følge av at firmaet ikke har sett tilstrekkelig marked for det. P3 sier i tillegg:

Jeg tenker at man må passe på at man har kompetanse på ting, og jeg opplever ikke at dette er et tog som står på perrongen og er i ferd med å gå uten oss, for å si det sånn. Det opplever jeg ikke.

I likhet med de tre første respondentene, ser også P4 kompetanse som essensielt ved revisjon av klienter. P4 benytter imidlertid kompetanse som en hovedgrunn til å påta på seg klienter som driver med kryptovaluta. Respondenten hadde kompetanse på forhånd om kryptovaluta, som vedkommende ønsket å utfordre og videreutvikle:

Dette er for læring og å følge med på teknologiutviklingen og det å være bevisst på den risikoen det medfører. [...] Det er ikke kommersielt, dette er kunder man helst ikke ønsker i et revisjonsselskap, fordi dette er regnet som høyrisiko. Så det er egentlig noe man ikke ønsker å påta seg, men som vi likevel påtar oss for å følge med på utviklingen, og forstå bransjen, forstå teknologiutviklingen.

Dette er med tanke på fremtiden. [...] Hvis du tenker at flere og flere kunder bruker denne type tjeneste, gjennomføre betalinger, osv. Hva er risikoen? Det å prøve å forstå risikoen. Som revisor skal du være risikobasert. Det betyr at når du ser en risiko, skal du revidere han med betryggende sikkerhet. Men det er vanskelig å revidere hvis du ikke forstår risikoen. Så dette er for å forstå den risikoen som ligger i den type virksomhet.

Hvordan reviderer du en transaksjonsrekke av blokkjedeteknologi? Det finnes ingen som har erfaring, og for å skaffe seg erfaring, bør man ha denne type kunde.

P5 er klar på at tilstrekkelig kompetanse til å håndtere engasjementet, må foreligge for å påta seg oppdraget. Samtidig er P5 – i likhet med P4 - opptatt av å tilegne seg kunnskap og erfaring på området, som kan videreføres til andre industrier og virksomheter. Respondenten påpeker at revisjon av kryptovaluta, også tilfører revisor kompetanse på teknologien i seg selv.

Teknologien er allerede begynt å knytte seg til andre ting også, enn bare ren kryptovaluta. Så det vil jo like mye gå på å skjønne teknologien, som [å skjønne] akkurat kryptovaluta i seg selv. Så vi er litt opptatt av å sette oss inn i teknologien først og fremst, så vurderer vi fra case til case, om det er en type revisjonsoppdrag vi ønsker å påta oss i forhold til en risikovurdering.

Vi tror på teknologien i seg selv, som at vi tror den kan ha en funksjon på mange andre områder, som det er nyttig å kunne litt om, for å skjønne hva kundene gjør.

P6 drar også frem forståelsen av forretningskonsept som «ekstremt viktig» for å påta seg klienter. Revisjonsfirmaet (F4) ønsker samtidig å være en del av utviklingen og fremtiden, og ser på kunnskap knyttet til kryptovaluta og teknologien bak som en essensiell faktor. Firmaet er av den oppfatning at blokkjedeteknologi vil ha en stor konsekvens for fremtiden. Tilegning av kunnskap og erfaring er derfor en pådriver for aksept av kryptovalutaklienter.

De fleste vurderinger tilsier at blockchain får en stor betydning i fremtiden, og da er det om å gjøre å sitte med kunnskap på det, så vi har en formening om hva som skjer, og at vi er innenfor det som utvikler seg, sånn at vi ikke blir sittende igjen på perrongen når toget går.

Vi ønsker å få innsikt. Vi skal ikke være en aktør, som stopper noe som vi for så vidt mener har noe godt i seg. Kryptovaluta kan forbindes ofte med bare negative ting. Men det er klart, teknologien bak vil vi være med på. [...] Blockchainteknologi er kommet og vil påvirke samfunnet fremover, og det vil vi være en del av.

Også P7 er opptatt av kompetanse ved vurdering av nye klienter, herunder kryptovaluta. I likhet med respondenter fra revisjonsfirma 3 og 4, er også respondenten fra revisjonsfirma 5 av den oppfatning at firmaet ønsker å påta seg kryptovalutaklienter, og derav tilegne seg kunnskap og erfaring, for å bli med på utviklingen og holde seg relevant.

Jeg tenker at på samme måte som andre ting som er nytt, så vil det jo alltid være ting som man begynner med helt fra «scratch», og som vil være en helt naturlig del av hverdagen; om kanskje kort tid, kanskje litt lenger tid, men før eller siden må man vite noe om det. Det gjør jo da at du slipper egentlig ikke unna. [...] Så det er bare verden som ruller fremover. Man kan alltid hoppe av, men da blir man «stuck» på det stedet man hoppet av [på].

[...] hvis vi lar være å påta oss kunder, også hvor vi må sette oss ned og lære ting, så stopper alt opp. Det er ikke bare innenfor kryptovaluta. Vi har massevis av andre næringer også som popper opp, og gamle næringer som dør ut. Og skal man være med, må man lære seg nye ting, for å være relevant.

4.2.1.2 Uavhengighet

Uavhengighet ble nevnt av P3 som en faktor knyttet til avvisning av den ene forespørselen. Uavhengighet skyldes klienten i seg selv, og ikke kryptovalutaen. Grunnlaget for uavhengighetsproblematikken, var eksisterende kunder med tilhørighet til den potensielle kryptovalutaklienten. Hvorvidt det kunne løses, ble ikke vurdert som følge av at andre faktorer spilte en vesentlig rolle i avvisning av klienten.

4.2.1.3 Klientens integritet

I følge P1, må revisor på alle oppdrag forstå hvem klienten er - hvem som er eiere og hvem som er oppdragsgiver. Ifølge respondenten handler mye om modenhet og struktur på de som utvikler og driver kryptovalutaselskapene. Respondenten beskriver en skepsis og mistenksomhet til kryptovaluta på grunn av forbindelsen til kriminelle situasjoner. Det er avgjørende at revisjonsfirmaet (F1) kan samarbeide og identifisere seg med klienten.

Visjonen og misjonen vår er å bygge tillit til samfunnet, og løse viktige problemer. Og da skal det være litt av grunnlaget for hvem man jobber med, og hvilke utfordringer man tar på seg. Der har ikke kryptovaluta foreløpig dukket på toppen av den listen.

Det vi uansett må på oppdrag, det er å forstå hvem som står bak dette her. Så det må være helt tydelig – hvem som er eiere og hvem som er vår oppdragsgiver. Og så må vi forstå, eller vi må vite, hvilke personer det er og om det er folk vi kan samarbeide med, og kan identifisere oss med.

Jeg ville nok gått inn i [kryptovalutaengasjement], alt annet likt, hvis det er folk man har tillit til [...] Det vil likevel være en forutsetning at vi forstår konseptet.

P2 klassifiserer integriteten til klient som helt avgjørende for aksept. Gjennom lang fartstid i revisjon har respondenten lært hvor viktig det er å velge sine kunder. Respondenten uttrykker en skepsis til kombinasjonen ny teknologi, og start-up-selskaper uten tilstrekkelig med ressurser, strukturer og kontroller. For P2 er det helt avgjørende at klienten driver forretningen med struktur, så risikoen blir akseptabel. Samtidig nevner respondenten at dersom solide, etablerte og eksisterende aktører hadde begynt med kryptovaluta, ville det vært lettere å forholde seg til engasjementet.

Gjennom et langt revisorliv, så er personene [som revideres] innmari viktig. Jeg vet ikke hvilke personer som starter dette; det kan være veldig hederlige personer det, men man må også ha forståelse for hva som kreves. Hvis man er ung og vågal og ekspansiv, så er det en side med etablerte strukturer og kompetanse og rutiner og en del sånne ting, som du vil ha på plass. Så det behøver ikke være noe galt med integriteten til vedkommende, men man må forstå hva som kreves. Hvis man ikke har det, og det blir cowboy-virksomhet, hvis man skal kalle det det – litt sånn ustrukturert ting – så blir risikoen høyere. Det letteste hadde vært om en av de solide aktørene hadde kommet. Hvis DNB hadde kommet med et konsept, ville det vært noe helt annet. [Da hadde det vært] mye lettere å ha tillit til det [engasjementet]. Eller hvis en av mine eksisterende kunder, som jeg har god erfaring med, sier at de vil begynne med kryptovaluta, så er det klart jeg vil måtte forholde meg til det.

P3 nevner også integritet som en essensiell faktor for klientakseptbeslutningene. Respondenten hevder at enten det er ny teknologi, eller små selskaper, har alt for mange for dårlig kompetanse og for dårlig kontrollstruktur, slik at revisjonsrisikoen blir for stor. Av forespørsler om kryptovalutaoppdrag som har kommet inn, karakteriserer respondenten referansene som «cowboyer» – litt frynsete spekulanter – som ser sitt snitt til å være med på en «hype». På spørsmålet om hvorfor revisjonsfirmaet ikke har påtatt seg kryptovalutaklienter svarer P3: «Det er så enkelt som at de som har kommet og spurt oss om dette, har vært selskap/personer som vi ikke har villet ha». I tillegg sier respondenten (P3) følgende: «Og de personene jeg har vært borti, har vært folk som kommer fra foretak med dårlig rykte».

Respondenten hevder også at det å være små finansforetak er svært krevende i forhold til compliance. Samtidig understreker P3 at dersom store aktører går i bresjen for kryptovaluta, er det lettere for revisorene å inkludere seg i større grad.

Hvis noen kommer til oss, og skal ha oss som revisor, så er nok det [erfaring med klienten] innpass-porten; vi må kjenne personene, og vi må ha opplevd de tidligere. Det kan ikke være en som kommer inn døren og sier at «nå har jeg lyst å starte med denne type virksomhet, kan dere revidere det?». Det er for risikofylt.

Så tenker jeg at hvis store aktører, som type DNB, Storebrand, [eller] andre store norske aktører hadde gått i bresjen for dette, ville det vært mye lettere for oss som

revisor også å være med på det. Rett og slett på grunn av at de har kapasitet, kraft, [og] kompetanse til å dra dette.

P4 nevner at revisjonsfirmaet må ha høy aktsomhet dersom de aksepterer klienter som driver med kryptovaluta, som følge av at revisjonsfirmaet er underlagt et hvitvaskingsregelverk. Firmaet gjør derfor utvida kontroller, herunder ekstra kontroll av kunden, for å sikre at alle i styret og eiere er «plettfri». Respondenten peker på at kontrollen skal undersøke hvorvidt kryptovalutaen er forbundet med svarte penger, eller kriminell aktivitet.

Det er det [ekstra hensyn] som er forhøya risiko, som betyr at du må gjøre utvida kontroller – en ekstra kontroll av kunden, typisk at du har trygghet for at alle som sitter i styret og alle eiere er «plettfri». Du må gjøre de undersøkelsene du skal for å finne ut det ikke er svarte penger eller brukt til kriminell aktivitet eller tilsvarende.

Kommersielt sett er det høyrisikokunder, for dette er ofte kunder uten inntjening som er avhengig av løpende emisjoner for å overleve. [...] Så det er en kunde man ikke ønsker på et vis, fordi samfunnet som sådan er så kritisk til kryptovaluta.

P6 er også svært opptatt av kontroll av kunden – hvem revisjonsfirmaet jobber med.

Det aller viktigste er hvem er det vi jobber med. Det er nesten uansett. En gang kjeltring, alltid kjeltring? Kanskje, noen ganger. Det kan være skummelt.

4.2.1.4 Klientens finansielle tilstand

Den finansielle tilstanden blir ikke mye nevnt som en spesiell vurderingsfaktor knyttet til kryptovaluta, utenom konsekvensen det får i forhold til forventet lønnsomhet. Samtidig nevner både P1 og P4 finansiering av selskapet som en standard vurderingsfaktor.

4.2.1.5 Klientens regnskaps- og kontrollrutiner.

I følge P1 er revisjonsfirmaet (F1) prisgitt flinke folk som har god struktur, og som har et forståelig forretningskonsept: «Når de tingene [struktur og forståelig forretningskonsept] er på plass, så er insentivet med en gang mye større for at det er noe man kan holde på med».

I følge P2 ønsker revisor gjerne å se strukturer og kontroller på plass hos klienten før oppdraget aksepteres. Gjennom møtevirksomhet med den potensielle klienten, får revisor et inntrykk av systemer og rutiner. Dersom kontroller og strukturer ikke er på plass, er det lite attraktivt for revisjonsfirmaet (2) å påta seg klienten.

P3 nevner også tilstrekkelig kontrollstruktur som essensielt for attraktiviteten til engasjementet. Respondenten nevner at med ny teknologi og små selskaper, så beveger man seg inn på områder hvor kontrollstrukturen gjerne ikke er god nok, og evne til å overholde krav til compliance er vanskelig. På oppfølgings spørsmål knyttet til skepsisen til industri og kunde, svarte respondente:

Det er vel egentlig så enkelt som at små aktører, personer med litt frynsete bakgrunn, og de starter opp uten strukturer på plass, som skal til – og det ser vi på alle typer finansforetak – så er det å være et lite finansforetak, er supervanskelig med tanke på compliance.

4.2.1.6 Klienteffekt på revisjonsfirmaets omdømme

P1 mener merkenavn er av stor betydning knyttet til hvorfor revisjonsfirmaet (F1) ikke påtar seg kryptovalutakunder. I følge respondente har de store revisjonsfirmaene et mye sterkere merkenavn enn de mindre. «Det tar 1000 år å bygge opp, og veldig kort tid å bygge ned dersom noe går galt». Respondente hevder derfor at revisjonsfirmaet (F1) er risikoavers i forhold til omdømme.

For å være presis, så handler det om risiko for ryktet vårt. Det er ikke sånn at det nødvendigvis hadde gått galt, men oppsiden er mindre enn nedsiden. Og så er vi selvfølgelig litt restriktive i den forstand at man ødelegger ikke bare for seg selv, man ødelegger for hele selskapet på mange vis, hvis man blir assosiert med noe som går dårlig.

Også P3 nevner effekt på omdømme som en avgjørende faktor. Som følge av skepsis til klientens integritet, er risikoen stor for revisor å assosieres med de potensielle klientene. «Det er rett og slett fordi dette går ut over vårt gode navn og rykte». Revisjonsfirmaet (F2) fikk blant annet en henvendelse fra en potensiell klient om revisjon av kryptovaluta, som respondente (P3) sier følgende om:

Jeg opplevde hele situasjonen veldig rar, og litt sånn følelsen av at det var noen som prøvde å bruke vårt navn, inn i andre settinger: «vi har fått med [F2] som revisor», og så bruke det mot investorer og mot andre, og så skape en sånn legitimitet rundt det de [klienten] holder på med. Det opplever vi ofte. Jeg lurte av og til på hvorfor du [klienten] kommer til et stort revisjonsselskap? Du [klienten] burde vært hos et lite. Hvis det er småkunder, [og] jeg driver med børskunder og finanskunder, og da

sier det seg selv at hvis man er en liten kunde, så hører man mer hjemme et annet sted. Men vi skjønner hvorfor de kommer, det er for å skape legitimitet. Det er det vi også må ivareta, at vi er en merkevare, og vi er noe folk skal ha tillit til.

4.2.1.7 Engasjementets forventede lønnsomhet

P1 nevner også vurdering av lønnsomhet som et aspekt knyttet til klientakseptprosessen og forventninger knyttet til et potensielt engasjement:

Og selvfølgelig er det et element i at det må være noe vi ser en mulighet og et potensiale i. Vi har jo et insentiv om at dette skal være en lønnsom kunde, også.

Også P2 viser til lønnsomheten, både i forhold til investeringskosten, men også skepsis knyttet til viljen de potensielle kryptovalutakundene har til å betale det som kreves.

Vi har ikke hatt noe satsing på det området, i forhold til å bygge kompetanse på det. [...] Det vil kreve en investering. Man må sette seg inn i det og bli godt kjent med det, så det er ikke gitt at man får lønnsomhet ut av prosjektet. Og hvis det i tillegg er et lite start-up-selskap; erfaringen med disse er også ofte at de ikke har ressursene til å betale nødvendigvis så mye heller.

Skepsisen P2 har til at de potensielle kryptovalutaklientene besitter evne og vilje til å betale det revisjonsfirmaet (2) krever, deler også P3. I tillegg til å nevne andre grunner knyttet til hvorfor risikoen ved kryptovalutakunder er stor, sier respondenten (P3) følgende:

Samtidig som mange av de er start-up-selskaper, og ikke [er], nær sagt, villig til å betale for at vi skal få den sikkerheten for ulike ting. Så det er et veldig komplekst bilde.

4.2.2 Oppsummering og diskusjon av funn

Dette delkapittelet skal presentere diskusjonen av funnene i forhold eksisterende litteratur. Eksisterende litteraturen, som vurderes i forhold til oppgavens funn, omhandler hovedsakelig «Systemizing the Challenges of Auditing Blockchain-Based Assets», av Pimentel et al., (2020). Delkapittelet deles inn i faktorer som er direkte kontrollert av revisjonsfirmaet (4.2.2.1) og faktorer som ikke er direkte kontrollerbare av revisjonsfirmaet (4.2.2.2)

4.2.2.1 Faktorer som er direkte kontrollert av revisjonsfirmaet

Samtlige respondenter nevner kompetanse som et essensielt område knyttet til klientaksept av kryptovaluta. Det samsvarer med profesjonelle standarder og etiske regelverk. En mening som går igjen blant samtlige revisjonsfirmaer, er at respondenten ikke kan påta seg kryptovalutaoppdrag uten evne til å håndtere engasjementet. Samtidig differensierer respondentene knyttet til om de benytter kompetanse som et grunnlag for å ikke påta seg kryptovalutaoppdrag, eller om de benytter kompetanse som grunnlag for å påta seg kryptovalutaoppdrag.

Revisjonsfirmaene 1 og 2, representert av respondent P1, P2 og P3, sier at kompetansen ikke er tilstrekkelig enda, til å påta seg kryptovalutakunder. Det samsvarer med Pimentel et al. (2020, s. 12), som sier at mange revisorer blant de fire store ikke ønsker å påta seg kryptovalutakunder, som følge av manglende kompetanse. Revisjonsfirmaene 3, 4 og 5, representert av respondent P4, P5, P6 og P7, hevder imidlertid at kompetanse og læring er et av hovedargumentene for å påta seg kryptovalutaklienter. Samtlige av respondentene som aksepterer kryptovaluta, er svært opptatt av å «være en del av utviklingen». P6 nevner at de ikke ønsker å sitte igjen på perrongen når toget går. Samtidig nevner P7 at de er avhengig av å fornye seg, for å holde seg relevant. Respondentene nevner spesielt teknologien bak, herunder blokkjeder, som det essensielle elementet å forstå og tilegne seg kunnskap om.

At mindre revisjonsfirmaer er mer opptatt av å tilegne seg kunnskap om teknologi, kan virke overraskende, all den tid de fire store investerer milliarder i teknologiutvikling (Kapoor, 2020). Samtidig kan det også være en fordreining av virkeligheten. P1, P2 og P3 påpeker nemlig at revisjonsfirmaet har mulighet til å innhente kompetanse internasjonalt når det trengs. P2 nevner at hvis en etablert kunde skulle starte med kryptovalutavirksomhet, så skulle revisjonsfirmaet klart å håndtere det greit, ved å innhente internasjonal kompetanse. Det samme indikerer P1, som mener at internasjonal kompetansen kunne blitt overført til bemanning som jobber i Norge. Det har imidlertid også de mindre revisjonsfirmaene i undersøkelsen mulighet til, som alle har internasjonal kompetanse på både kryptovaluta og blokkjedeteknologi. Betyr det at kompetansen og erfaringen revisjonsfirma 3, 4 og 5 opparbeider seg, ikke vil gi et konkurransefortrinn?

Respondent fra forskningsartikkelen til Pimentel et al. (2020, s. 13) hevder at blokkjedeteknologi er krevende å forstå, og vanskelig å lære vekk. I den forbindelse er det interessant at P2 påpeker at erfaring og kompetanse i stor grad kommer gjennom erfaring

med kunder og problemstillinger. I så tilfelle, kan revisjonsfirma 3, 4 og 5, som påtar seg kryptovalutaoppdrag, tilegne seg en særegen kompetanse. Den kompetansen kan i følge forskningsartikkelen komme godt med, som uttrykker en bred bekymring knyttet til mangel på kompetanse og revisors evne til å identifisere og revidere risikoer knyttet til kryptovaluta (Pimentel et al. 2020, s. 13 & 14). Med særegne kompetanse og erfaring, kan revisjonsfirmaene opparbeide seg et konkurransefortrinn knyttet til revisjon av kryptovaluta og teknologien bak. Som flere representanter peker på, kan kompetansen og erfaringen også videreføres til andre områder. Blokkjeder kan for eksempel benyttes i tilknytning til olje- og gassregnskaper, og eiendomsregister (Deloitte, 2018, s. 36 – 38).

Det er likevel ikke gitt at denne særegne kompetansen innhentet gjennom erfaring ikke kan utlignes i noen grad. Pimentel et al (2020, s. 16) hevder nemlig at gapet mellom revisors manglende kunnskap, og den nødvendige kompetansen for å håndtere engasjementet, kan reduseres ved hjelp av eksperter. Både P5 og P6 innhenter ekspertise, for å bistå oppdraget. I P5 sitt tilfelle gjelder ekspertisen IT-revisorer, mens for P6 gjelder ekspertisen finansielle rådgivere med erfaring og kompetanse innenfor verdsettelse. Mer om sammenhengen mellom revisjon og ekspertise fremkommer i delkapittel 4.4.1.

4.2.2.2 Faktorer som ikke er direkte kontrollert av revisjonsfirmaet

Både P1, P2, P3, P4 og P6 nevner klientens integritet som en essensiell vurderingsfaktor knyttet til klientaksept av revisjonskunder. Samtlige nevner at hvem klienten er, er avgjørende i forhold til aksept av potensielt engasjement. Respondentene viser blant annet til at revisjonsfirmaet må kunne identifisere seg med, samarbeide og ha tillit til klienten. Samtidig kan svarene til respondentene, tyde på at P1, P2 og P3 er ekstra skeptiske knyttet til klienter som driver med kryptovaluta, spesielt i form av tilstrekkelig kompetanse, struktur og internkontroll. Respondentene nevner spesielt kombinasjonen av små selskaper og ny teknologi, som utfordrende i forhold til kontrollrutiner. P2 og P3 uttrykker en usikkerhet knyttet til såkalt «cowboy-virksomheter», som P2 knytter til unge, vågale og ekspansive personer, med mangelfulle strukturer, kompetanse og rutiner, og som P3 knytter til frynsete spekulanter, som ser sitt snitt til å være med på en «hype». Både P1, P2 og P3 nevner at dersom en etablert, stor aktør, som revisjonsfirmaet i tillegg har et eksisterende tillitsfullt forhold til, vil det være enklere for respondentene og tilhørende firmaer å forholde seg til engasjementet, herunder å revidere klientens virksomhet knyttet til kryptovaluta.

I tillegg til integritet og kontroller, nevner revisjonsfirmaene som ikke aksepterer kryptovalutakunder, her representert av P1 og P3, klientens effekt på revisjonsfirmaets omdømme som grunnlag for å ikke påta seg kryptovalutaklienter. Bekymringen knyttet til revisjonsfirmaets omdømme fremkommer også av respondentene i forskningsartikkelen av Pimentel et al. (2020, s. 14). P1 hevder de store revisjonsfirmaene har et sterkere merkenavn enn de mindre, som gjør at aktsomheten knyttet til omdømmerisiko er høyere. I følge respondenten er oppsiden mindre enn nedsiden, ved å akseptere forespørslene revisjonsfirmaet hittil har fått. Også P3 er restriktiv knyttet til kryptovaluta i form av å bevare omdømme til revisjonsfirmaet. P3 sier blant annet at knyttet til den ene forespørselen, fikk respondenten inntrykk av at den potensielle klienten ønsket å bruke revisjonsfirmaet for å skape legitimitet. P3 er varsom for å bevare merkevaren og tilliten til revisjonsfirmaet.

Videre insinuerer P1, P2 og P3 en form for skepsis knyttet til kryptovalutaengasjementets forventede lønnsomhet. P1 og P2 sier at revisjonsfirmaet, i tillegg til andre faktorer, er avhengig av å se et potensiale og lønnsomhet knyttet til prosjektet. P2 og P3 hevder i tillegg at små selskaper ikke nødvendigvis er villig til å betale for den tjenesten som leveres. At lønnsomhet nevnes er imidlertid ikke særlig kontroversielt, all den tid revisjon er en forretning, som eksisterer for å tjene penger (Dermarkar & Hazgui, 2020). Det kan for øvrig stilles spørsmål knyttet til om honoraret de fire store krever, kontra de mindre, er med å påvirke attraktiviteten til å påta seg små og mellomstore bedrifter, som kryptovalutamarkedet gjerne består av. Samtidig kan det stilles spørsmål til om små og mellomstore bedrifter i større grad henvender seg til mindre revisjonsfirmaer på grunn av størrelsen på honoraret. Som diskutert i 4.1.2, vil i så tilfelle naturlige årsaker, herunder differensierte revisjonshonorar, spille en rolle knyttet til hvorfor mindre revisjonsfirmaer mottar flere henvendelser, og påtar seg flere oppdrag.

4.3 Fremtredende utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta

Dette delkapittelet skal presentere og diskutere funn fra undersøkelsen knyttet til forskningsspørsmål 2. Forskningsspørsmål 2 lyder som følger: Hvilke utfordringer er mest fremtredende knyttet til revisjon av kryptovaluta? Først presenteres funn i 4.3.1, før diskusjon av funn følger i 4.3.2

4.3.1 Presentasjon av funn

For å løse forskningsspørsmål 2, ble respondentene (P4, P5, P6 & P7) spurt om fremtredende regnskapsrisikoene og utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta. Utfordringene (og risikoene) knyttes i dette kapittelet opp mot regnskapspåstander presentert i teorikapittelet. Eksistens og rettigheter, og fullstendighet og gyldighet, presenteres under samme delkapittel (4.3.1.1 og 4.3.1.3), som følger av at respondent(ene) i stor grad snakker om påstandene om hverandre.

4.3.1.1 Eksistens og rettigheter

I følge P4, er eksistens en av de største utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta i forbindelse med verifisering av balansen. Respondenten stiller spørsmål knyttet til hvordan få bekreftet at kryptovalutaen eksisterer. Samtidig nevner respondenten utfordringer knyttet til rettigheter, og stiller spørsmål til hva som kreves revisjonsmessig, og hvordan få bekreftet at beholdningen tilhører selskapet. Knyttet til eksistens og rettigheter, nevner respondenten spesielt mangel på tredjepartsbekreftelser, herunder revisjonsoppgave, som utfordrende for å bekrefte at verdiene eksisterer, og tilhører og er tilgjengelig for selskapet:

For hvis du tenker det norske betalingssystemet, så er det lettere å spør en bank eller andre om hva [som] er engasjementet til denne kunden, såkalt bankengasjementsbrev. Hvor får du [revisor] en tredjepartsbekreftelse knyttet til kryptovaluta? Det er ikke noen bank, det er bare et system.

Respondenten (P4) trekker også frem utfordringer med lommeboken, spesielt knyttet til rettigheter. Dersom den private nøkkelen mistes eller blir stjålet, så har ikke klienten lenger tilgang til midlene: «*Det er som å ha et varelager uten forsikring*». Samtidig hevder respondenten at det ikke er noen særlig større risiko knyttet til en lommebok sammenlignet med et annet varelager. P4 mener imidlertid at skepsisen er større, som følge av at kryptovaluta ikke kan ses fysisk, og at fenomenet er ukjent:

Det er ikke så mye annerledes enn et varelager. Hvordan vet du at varelagerets verdi foreligger? At det ikke er noen andre som eier det varelageret? Det er et ukjent territorium, fordi du ikke kan se det.

Eksistens og rettigheter fremheves også frem av P5, som mener eksistens er den største utfordringen knyttet til beholdning av kryptovaluta. «*Det som er komplisert, er kontroll og*

bevis i forhold til eksistens, først og fremst. Det er den største utfordringen jeg ser». Utfordringen knyttet til eksistens handler i respondentens tilfelle om klienten er tilført de produksjonsverdiene som klienten påstår de har produsert. I likhet med P4, nevner P5 en utfordring knyttet til å få ekstern bekreftelse på totalbeholdningen.

Det er ikke et offisielt register å slå opp i, eller noen du kan sende en forespørsel til for å få «type» bankbrev – kryptovalutabrev – for å få bekreftelse på totalbeholdningen. Så du må du fange det opp i aktiviteten for øvrig. Er det noe som mangler? Noe som skurrer?

P5 henviser også, i likhet med P4, til rettigheter (eierskap og tilgang), som utfordrende knyttet til revisjon av kryptovaluta. P5 sier blant annet følgende:

Men det er eiendomsretten og at de skal dokumentere at de faktisk eier de Bitcoinene de sier de har i balansen, som er utfordringen med lommebøker og bekreftelser, at de er selskapets.

På linje med P4 og P5, blir eksistensen også nevnt av P7 som en av de største utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta i balansen. P7 hevder at utfordringen knyttet til eksistens er mangelen på årsoppgave og månedsutskrift utlevert av tredjepart, herunder bank. «*Det er jo det som er den store utfordringen, at du gjerne ikke har noen ekstern part*». Ifølge respondenten sitter man da kun igjen med et dokument eller oversikt som viser overføringer i perioden, hentet ut fra en plattform.

4.3.1.2 Verdsettelse

I tillegg til eksistens og rettigheter, er verdsettelse krevende i forhold til revisjon av balansen (P4). Ettersom revisjonsfirmaet (F3) klassifiserer kryptovaluta som varelager, i forbindelse med kortsiktige plasseringer, skal beholdningen vurderes etter laveste verdis prinsipp, jf. regnskapsloven § 5-2. Knyttet til verdsettelse, er utfordringen i følge P4 hva som kreves revisjonsmessig, og hva verdien er. I forhold til verdien, kan det være krevende å innhente tilstrekkelig dokumentasjon – en offisiell kurs – dersom kryptovalutaen er liten og befatter få transaksjoner. Respondenten sier:

Hvis det er Bitcoin, er det stort sett en kurs, men i andre type valuta er det vanskelig å regne ut en offisiell kurs på det. Det er ulike kurser som setter en verdi. Så noen av disse kryptovalutaene så er det lite transaksjoner, så det er vanskelig å sette en verdi,

fordi det ikke er en offisiell kurs. Det blir tatt en kurs på siste handelen, men han er veldig «fluktuerende», så hva er verdien på en kryptovaluta som ikke er så kjent?

P5 åpner på sin side opp for problemer knyttet til «forks» i kryptovalutaen. En «fork» kan forekomme dersom en gruppe utvinnere («minere») i nettverket vedtar endringer og oppretter en ny blokkjede – det dannes en ny kryptovaluta (Darvishi, 2018). Dersom det oppstår forker – en splitt i kryptovalutaen – er det i følge respondenten krevende å holde oversikt og verdsette de nye valutaene:

Den største utfordringen er at det stadig skjer forker – en splitt i kryptovalutaen – hvis det kommer en ny, hvor man plutselig får en beholdning av en ny kryptovaluta. I forbindelse med en fork, er det vanskelig å holde oversikt over, og hvordan man skal dele kostprisen mot de man har og de man får og hva som skal være igjen på den opprinnelige. Der sier man ikke nødvendigvis hvordan delingen er.

I likhet med respondentene fra revisjonsfirma 3, kan verdsettelse være et problem også i følge P6. P6 nevner spesielt volum som et essensielt problem knyttet til verdsettelse. Ifølge respondenten er det ikke alltid mulig å selge store volum til den angitte prisen på siste handel. Respondenten sier følgende:

Det er veldig stor forskjell på om du selger litt eller mye. Markedene er ikke så effisient som valutamarkedet, hvor det er én pris på alt, og kjøp/salgprisen er tilnærmet identisk. Det kan være spørsmål hvor mye som skal selges, og hva som blir riktig prising.

P7 nevner også verdsettelse blant de utfordrende problemstillingene knyttet til revisjon av kryptovaluta. I likhet med de andre respondentene, handler verdsettelsesproblematikken om tilgjengelige kurser på de mindre kryptovalutaenhetene. Samtidig nevner respondenten at for de mer vanlige kryptovalutaene, så foreligger det normalt sett en markeds plass som oppgir kurser som med rimelig sikkerhet kan fastslå verdien. I forbindelse med ukjente valutaer, presiserer imidlertid respondenten at markeds plassen ikke nødvendigvis er til stede, som gjør det utfordrende å fastsette en pålitelig verdi.

4.3.1.3 Fullstendighet og gyldighet

I tillegg til eksistens, rettigheter og verdsettelse, nevner P4 fullstendighet og gyldighet blant de største utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta. Utfordringer knyttet til

fullstendighet og gyldighet, kobler P4 til resultatregnskapet og påstander om transaksjoner: «Hvordan vet du at du har med alle transaksjoner? Hvor sikkert er systemet?». «Hvordan vet du at det er gyldig transaksjoner for dette selskapet?». «Her får du ikke på samme måte [som med handel via Pareto eller DNB] en transaksjonslogg fra tredjepart».

4.3.2 Oppsummering og diskusjon av funn

Dette delkapittelet skal presentere diskusjonen av funnene i forhold eksisterende litteratur. Den eksisterende litteraturen, som vurderes i forhold til oppgavens funn, er hovedsakelig Systemizing the Challenges of Auditing Blockchain-Based Assets, (Pimentel et al., 2020), Audit Considerations Related to Cryptocurrency Assets and Transactions (Abate, 2018), Challenges when auditing cryptocurrency (Vincent & Wilkins, 2020), og Financial audit of cryptocurrency assets – findings from expert interviews (Mustonen, 2020). Tabell 6 viser en oppsummert oversikt over regnskapspåstander respondentene i denne masteroppgaven fremhevet i intervjuene:

Revisjonsutfordringer knyttet til regnskapet								
	Firma 1		Firma 2		Firma 3		Firma 4	Firma 5
	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	
Eksistens				✓	✓		✓	
Rettigheter				✓	✓			
Verdsettelse				✓	✓	✓	✓	
Fullstendighet				✓				
Gyldighet				✓				

Tabell 6 Revisjonsutfordringer knyttet til regnskapet

Både P4, P5 og P7 nevner eksistens blant de mest fremtredende utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta. I tillegg trekker P4 og P5 frem utfordringer i forbindelse med rettigheter. Utfordringene ligger i følge respondentene i å få bekreftet at verdiene foreligger – eksistens – og tilgang og eierskap til lommebøkene – rettigheter. Det samsvarer med teoretisk og praktisk forskning på området. Knyttet til eksistens og rettigheter, nevner respondentene at det er en stor utfordring dersom det ikke foreligger regulerte tredjepartsbekreftelser. Mangel på (regulerte) tredjepartsbekreftelser blir også fremhevet av Vincent & Wilkins (2020, s. A54) og Pimentel et al., (2020, s. 27), som en utfordring. Dette kan reise spørsmål til påliteligheten av dokumentene som blir oversendt. Med manglende årsoppgave, typisk fra bank, hevder P7 at revisor risikerer å kun sitte igjen med et (uregulert) dokument eller oversikt – som viser overføringer i perioden – hentet ut fra plattformen

(vekslings- og oppbevaringstjenesten / kryptovalutabørsen). I forbindelse med å verifisere rettigheten til verdiene, hevder respondentene også – i likhet med Vincent & Wilkins (2020, s. A54), Pimentel et al. (2020, s. 23), Abate (2018, s. 19) og Mustonen (2020, s. 47) – at den private nøkkelen befatter en stor risiko, ettersom et potensielt tap (av nøkkelen) sannsynlig vil være vedvarende. Tapet av nøkkelen, vil derfor resultere i tapte verdier. Samtidig hevder P4 det ikke foreligger noen særlig større risiko knyttet til en lommebok sammenlignet med et annet varelager, men at skepsisen er større fordi kryptovaluta ikke kan ses fysisk, og at fenomenet er ukjent. I den sammenheng, kan det stilles spørsmål til om det er vanskeligere å skjule en vare på et fysisk varelager enn en å skjule kryptovaluta på en lommebok, eller om risikoen for å miste nøkkelen eller at lommeboken blir hacket, er mindre enn at varer på et varelager blir frastjålet.

På lik linje med eksistens og rettigheter, blir også verdsettelse fremhevet av både teoretisk og praktisk forskning på området. Verdsettelse blir også fremhevet av samtlige respondenter som aksepterer kryptovaluta i oppgaven, blant de mest fremtredende praktiske utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta. Grunnlaget for utfordringene knyttes til manglende offisiell kurs blant små kryptovalutaer med få transaksjoner. Samtidig som både P4, P6 og P7 stiller spørsmål til hva som er verdien på kryptovalutaer som ikke er så kjent, hevder P6 at også volumet er en usikker faktor knytte til verdsettelse. Potensielle utfordringer knyttet til å verifisere verdien deles av både Vincent & Wilkins (2020, s. A55), Pimentel et al. (2020, s. 30), Abate (2018, s. 24) og Mustonen (2020, s. 47). Samtlige hevder at verdsettelse kan være potensielt problematisk knyttet til mindre valutaer, som handles i mindre grad/er mindre omsettelig enn de mer kjente. Det resulterer gjerne i en kurs som er mindre pålitelig. Også knyttet til verdsettelse hevder P4 at varelager prinsipielt sett samsvarer med utfordringene i forhold til en lommebok. I den forbindelse kan det stilles spørsmål om fysiske varer, som heller ikke omsettes på børs, og som har lav omløpshastighet, er mer pålitelig. Ut over tidligere forskning knyttet til verdsettelse, hevder P5 at også splittelser i valutaen kan være krevende, hvor utfordringene i stor grad knytter seg til å fastsette kostpris, gevinst og tap.

Også fullstendighet og gyldighet knyttet til transaksjoner blir fremhevet som utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta, i samsvar med teoretisk og praktisk forskning på området. Samtidig er det færre som fremhever fullstendighet og gyldighet kontra eksistens, rettigheter og verdsettelse, som samsvarer med forskning knyttet til praktiske utfordringer og risikoer, herunder Pimentel et al. (2020) og Mustonen (2020). Knyttet til fullstendighet stiller P4 spørsmål til hvordan revisor kan vite at alle transaksjonene er innrapportert, og hvor

sikkert systemet er. Spørsmålet deler også Vincent & Wilkins (2020, s. A55), Pimentel et al. (2020, s. 21 - 22), Abate (2018, s. 18) og Mustonen (2020, s. 40). At fullstendighet ikke nevnes av respondentene i tilknytning til balansen, kan imidlertid virke noe overraskende, ettersom mangel på rapportering er noe som blant annet Skatteetaten er bevisst på (Christensen, 2020). Det kan samtidig tenkes at risikoen knyttet til fullstendighet og balanse er lettere å kontrollere for revisorer, som har tilgang til banktransaksjoner. Utgående og inngående transaksjoner mellom lommebøker og bank, vil derfor kunne plukkes opp. Samtidig kan det foreligge anonyme transaksjoner mellom lommebøker, som Vincent & Wilkins (2020, s. A55) nevner, og som av den grunn kan resultere i at lommebøker ikke oppdages. Videre stiller P4 spørsmål knyttet til gyldighet, herunder hvordan revisor kan vite at transaksjonene er gyldige for revisjonsfirmaet. utfordringer knyttet til gyldighet fremkommer også av Vincent & Wilkins (2020, s. A56), og Abate (2018, s. 21).

4.4 Revisjonshandlinger som utføres for å håndtere utfordringene

Dette delkapittelet skal presentere og diskutere funn fra undersøkelsen knyttet til forskningsspørsmål 3. Forskningsspørsmål 3 lyder som følger: Hvilke revisjonshandlinger utføres for å håndtere utfordringene knyttet til revisjon av kryptovaluta? Først presenteres funn i 4.4.1, før diskusjon av funn følger i 4.4.2.

4.4.1 Presentasjon av funn

For å løse forskningsspørsmål 3, ble respondentene (P4, P5, P6 & P7) spurt om hvilke kontroller (revisjonshandlinger) som ble utført for å håndtere de spesifikke regnskapspåstandene nevnt som utfordrende og risikofylte. Revisjonshandlingene som ble nevnt av respondentene, blir presentert kategorisert etter fremtredende regnskapspåstander nevnt i 4.3.1.

4.4.1.1 Revisjonshandlinger knyttet til eksistens og rettigheter

I følge P4, vil respondenten først og fremst få en bekreftelse fra styret og ledelsen om at lommeboken tilhører selskapet – «en fullstendighetserklæring». Fullstendighetserklæringen

skal sikre påstanden om rettigheter. Bekreftelsen kommer blant annet i form av forespørsler til ledelsen om at lommeboken er selskapets:

Det er også en person som har tilgang til «walleten». Den personen som sitter på nøkkelen, hvorfor er ikke det hans private, for eksempel?

Videre forteller respondenten (P4) at revisor får tilgang til lommeboken. Lommeboken blir så gjennomgått for å verifisere at beholdningen som er registrert i regnskapet, samsvarer med beholdningen i lommebøkene. Gjennomgang av lommeboken, og avstemming mot registrert beholdning i regnskapet, tester eksistens.

P5 kommer også med forespørsler til ledelsen – i likhet med P4 – knyttet til eierskapet (rettigheter). Respondenten hevder videre at rettigheter testes ved at revisorene sitter og verifiserer lommebøkene fysisk sammen med eier. P5 sier samtidig at det er IT-revisorer som håndterer gjennomgang av lommebøkene:

I all hovedsak så sitter vi og verifiserer de lommebøkene fysisk sammen med eier, i stor grad. Nå har ikke jeg gjort det. Det er noen IT-eksperter som tar seg av den biten. Så vi har sittet sammen med selskapet og eieren og logget inn på lommebøkene for å bekrefte eierskapet.

De [IT-eksperterne] bistår med å sjekke hele produksjonssystemet, og har gått gjennom og sett på transaksjoner [...] Det er snakk om millioner av transaksjoner. [I] hvert fall på de som utvinner, er det voldsomt antall transaksjoner.

I følge P7 har også revisjonsfirma 5 testet eksistensen av verdiene ved å sitte sammen med klientene, og fått innsikt i beholdning av kryptovaluta gjennom lommebøkene. Samtidig understreker respondenten at det ikke er tilstrekkelig dokumentasjon å få innsikt i lommeboken, men at revisjonsfirmaet også må se på transaksjoner og handler:

Det [sitte sammen med klient og gå gjennom lommeboken] alene er ikke godt nok. Du må jo se på handelsmønster, blant annet [...]. Med det mener jeg at hvis du enten kjøper deg opp, eller selger deg ned, vil du se på pengestrømmen, hvordan er pengestrømmen her. Kjøper du, så vil du på samme måte som du kjøper andre varer, så vil du betale for det. Selger du, vil du få penger i retur.

Hvis du ser på det som er av sluttsedler, og du summerer dette opp slik at du har en forståelse av hva som skal være i lommeboken, så vil du jo da kunne få dokumentert gjennom å se på lommeboken. Altså, hvis de beløpene stemmer overens, så har du i hvert fall én knagg å henge det på, fremfor å bare se på lommeboken, uten å se [på] transaksjonene.

Det er klart at har du solgt etter balansedagen, hele beholdningen din, så må du nødvendigvis ha eid den på ett eller annet tidspunkt, og de pengene som kommer ut ifra den transaksjonen, de må nødvendigvis komme ett eller annet steds ifra. [...] Men det er å få samlet sammen så mye som mulig dokumentasjon fra kunden, som er knyttet til de handlene, og om mulig få en bekreftelse fra ekstern part på at dette er det vedkommende står registrert med.

4.4.1.2 Revisjonshandlinger knyttet til verdsettelse

I følge P4, verdsettes kryptovaluta som utgangspunkt basert på «tilgjengelige kurser». Ettersom varelageret vurderes i henhold til laveste verdis prinsipp, vil ikke det være av betydning dersom kursen har steget, ettersom merverdien ikke regnskapsføres. Dersom kursen har falt i verdi, registreres tap i regnskapet: «*Prinsipielt sett så er det som et varelager [...]»* (P4). Samtidig hevder respondenten at kursen blant annet må vurderes opp mot antall transaksjoner, om kursene er kontrollert av få personer, om det er skjedd noe spesielt, og hvordan kursen utvikler seg i dagene etterpå.

I likhet med P4, tar P5 utgangspunkt i tilgjengelig dagskurs. Problematikken knyttet til verdsettelse for P5, knytter seg til at det stadig skjer forker – en splitt i kryptovalutaen. Løsningen avhenger av om det er en reell splitt eller bonussplitt:

Der det er reelle splitter, må du dele kostprisen du opprinnelig hadde – den verdien som ble inntektsført når du fikk den utstedt. Det var inntekten din da, og også kostprisen på kryptovalutaen. Hvis den da ble delt en tredjedel/to-tredjedel på gammel og ny, er det deling[en] av kostprisen. Men innimellom får du utstedt bonusbitcoin, fordi du eide en opprinnelig en, og da er det på en måte null i verdi på den nye, i kostpris. Så får du en gevinst ved realisasjon

I følge P6, prøver revisjonsfirmaet (F4) å bruke eksterne kilder, herunder markedsplattformer, til å fastsette prisen/verdien på kryptovalutaen. Revisjonsfirmaet har eksperter på området, som typisk jobber innenfor finans og verdsettelse. Ekspertene har

ifølge respondenten kunnskap og erfaring innenfor prising av større volum og verdsettelsesrabatter.

Vi prøver å bruke eksterne kilder. Det blir som å verdsette andre ting. Vi må finne riktig prising på dette og se hvor vidt det er mulig å selge. Vi har også vært borti diskusjoner hvor store beholdningene er: Hvordan kan du selge det? Hva er riktig prising?

Klientene som P7 har vært borti, har hatt kryptovalutaer med kurser tilgjengelig på markedsplass. Revisjonsfirmaet (F5) har benyttet seg av markedsplassen (Coindesk), som oppgir prising av kryptovalutaen (Bitcoin).

Den [Coindesk] har vi brukt til å kontrollere det som står oppført i regnskapet, om verdien er til stede.

Da tar vi og sjekker vi kursen 31.12, og så må vi selvsagt sammenligne det med hvor mange andeler eller antall bitcoin man har registrert. Og så sammenligner man da det mot det som [det] står bokført til. Den kursen er da i dollar, så da får man vekslingskurs mot dollar også som et element.

4.4.1.3 Revisjonshandlinger knyttet til gyldighet og fullstendighet

I følge P4 må klientene ha et varelagersystem, som registrer alle transaksjonen fra A til Å. «De i styret må ha kontroll rundt alle transaksjonene som har med walleten å gjøre». I tillegg sikrer revisoren fullstendighet gjennom forespørsler til selskapets ledelse og styre. Dersom selskapet handler på børs, vil transaksjonsoversikten og gjennomgang av transaksjonene underbygge fullstendighet av transaksjonene. Også matematiske beregninger vil støtte opp under fullstendighet i følge P4: $IB + \text{transaksjoner} = UB$. Ifølge respondenten, er det er som et annet varelager, hvor beholdningen avstemmes:

Du har en IB-beholdning og så har du en UB-beholdning. Så er det en rekke transaksjoner mot gevinst og tap. Du må ha et system for å følge alle transaksjoner. Det er som et annet varelager. Har du en million i IB og en million i UB [...] da har du kjøpt og solgt akkurat det samme. Så det er å avstemme hele beholdningen, som et annet varelager.

Når det gjelder gyldighet på transaksjonene, hevder P4 at varelagersystemet er essensielt også for å sikre gyldighet til transaksjonene. «Så de må ha et eget system for å føre alle

transaksjoner i kryptovaluta. Da har du fullstendighet og gyldighet på de transaksjonene». I likhet med sikring av fullstendighet, vil det å følge alle transaksjoner og gjøre rimelighetsvurderinger, støtte opp under gyldigheten av transaksjonene.

Det er vanskelig å få tredjepartsbekreftelser, så du er nødt til å forholde deg til transaksjoner – gjøre vurderinger av hver transaksjon, for om dette [transaksjonen] virker rimelig og riktig i forhold til de inntjeningene som er gjort.

Det er å følge transaksjoner og gjøre rimelighetsvurderinger av dem som er revisjonen.

4.4.2 Oppsummering og diskusjon av funn

Diskusjon av funn knyttet til revisjonshandlinger skal diskuteres opp mot funn fra tidligere forskning, herunder Systemizing the Challenges of Auditing Blockchain-Based Assets (Pimentel et al., 2020), Challenges When Auditing Cryptocurrency (Vincent & Wilkins, 2020), og Audit Considerations Related to Cryptocurrency Assets and Transactions (Abate, 2018). Tabell 7 viser en oppsummert oversikt over isolerte revisjonshandlinger knyttet til fremtredende regnskapspåstander, nevnt av respondentene i denne masteroppgaven.

Revisjonshandlinger knyttet til fremtredende utfordringer	
Eksistens og rettigheter	Forespørsler til ledelsen og styret om eierskap og tilgjengelighet til lommeboken + observasjon av tilgang til og kontroll av lommeboken + gjennomgang av lommeboken + kontrollberegninger
Verdsettelse	Tilgjengelige markedskurser + vurdering av antall transaksjoner og hendelser opp mot balansedag + vurdering av volum og eventuell verdsettelsesrabatt
Fullstendighet og gyldighet	Krav om tilstrekkelig system som registrerer samtlige transaksjoner + forespørsler til ledelsen og styret + kontrollberegninger + rimelighetsvurderinger av transaksjoner

Tabell 7 Revisjonshandlinger knyttet til fremtredende utfordringer

Vincent & Wilkins (2020, A54) nevner testing – herunder forstått som detaljtesting – av lommebokens innhold som en mulig løsning på utfordringene knyttet til eksistens av kryptovaluta. Det korrelerer med den mest fremtredende revisjonshandlingen respondentene oppgir for å sikre revisjonsbevis knyttet til eksistens, nemlig gjennomgang av lommeboken. Både P4, P5 og P7 hevder at lommebøkene blir gjennomgått for å verifisere at beholdningen

som er registrert i regnskapet, samsvarer med beholdningen i lommebøkene. P7 nevner i tillegg – ut over tidligere forskning – matematiske beregninger (kontrollberegninger) som en revisjonshandling utført for å verifisere eksistensen av verdien som oppgis i regnskapet. Videre oppgir respondentene – som nytt funn i forhold til tidligere forskning– at revisor også sitter sammen med klient, som fysisk logger seg inn for å bekrefte tilgang og eierskap. I tillegg oppgir respondentene forespørsler til ledelsen og styret, som en fremtredende og gjentakende revisjonshandling for å bekrefte regnskapspåstanden om rettigheter, en revisjonshandling som heller ikke fremkommer i forskningsartiklene. P4 og P5 hevder revisjonsfirmaet først og fremst ber om en erklæring fra klienten om at lommeboken klienten disponerer, tilhører selskapet (klienten). At revisjonsmetodene som utføres blant respondentene skiller seg fra tidligere forskning, kan skyldes flere faktorer. For eksempel kan nye funn, for eksempel at revisor sitter sammen med klient, som logger seg inn på lommeboken, skyldes at hensiktsmessigheten og tilstrekkeligheten til handlingene, og behov for kreative metoder, er vanskelig å identifisere på forhånd. Samtidig er for eksempel forespørsler til ledelsen og styret en «typisk» revisjonshandling, jf. ISA 315.A, som kanskje ikke er nevnt som følge av at den ikke er spesiell i forhold til å revidere kryptovaluta. Også andre revisjonshandlinger som identifiseres kan minne om «typiske» revisjonshandlinger. I henhold til ISA 501.4 skal revisor hente inn tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for varelagerets eksistens og tilstand ved å evaluere kontrollrutiner, observere tellerutiner, inspisere varelageret og utføre kontrolltelling. Både observasjon, inspisering og kontrolltelling er tilsvarende handlinger som utføres for å innhente bevis knyttet til lommeboken. Det kan argumentere for at revisjon av kryptovaluta ikke skiller seg veldig fra revisjon av fysiske varelager, som P4 nevner i flere sammenhenger.

Knyttet til verdsettelse, tar samtlige av respondentene utgangspunkt i tilgjengelig markedskurs per 31.12, i samsvar med Pimentel et al. (2020, s. 30). P4 mener – i likhet med Vincent & Wilkins (2020, s. A55-6) – at kursen samtidig må vurderes opp mot antall transaksjoner, antall kontroller, spesielle hendelser rundt balansedag og hvordan kursen beveger seg i ettertid. Også P6 nevner verdsettelsesproblematikk, knyttet til volum og verdsettelsesrabatt, som av respondenten henvises til eksperter på verdsettelse av finansielle instrumenter, i tråd med «en mulig løsning», nevnt av Pimentel et al. (2020, s. 14). Bruk av verdsettelsesekspertise for å fastslå verdi på kompliserte instrument eller andre eiendeler og varer, er imidlertid ikke en revolusjonerende revisjonsmetode, jf. ISA 620 A1, som også kan støtte opp under påstanden om at revisjon av kryptovaluta ikke differensierer seg veldig fra

fysiske varelager. I forbindelse med splitter, må verdsettelse vurderes ut ifra reelle splitter og bonussplitter. Reelle splitter håndteres i følge P5 ved å dele kostprisen forholdsmessig på ny og gammel valuta. Bonussplitt blir imidlertid håndtert ved å tilegne den nye valutaen null i kostpris, for så å gevinstføre ved realisasjon.

Gyldighet og fullstendighet blir på sin side sikret gjennom forespørsler til styret, gjennomgang av transaksjoner, matematiske beregning og rimelighetsvurderinger av transaksjonene. Revisjonshandlingene blir ikke adressert av tidligere forskning. P4 hevder klientene må ha at et system (varelagersystem) for å føre alle transaksjoner i kryptovaluta. Transaksjonene, som kan hentes ut av handelsplattformen, kan gjennomgås for å sjekke at de tilhører selskapet. I tillegg vil $IB + \text{transaksjoner} = UB$ (beholdning 31.12), eventuelt $IB - UB$ gi en forventet differanse på 0. Revisor vil på den måten bli bevisst dersom det mangler transaksjoner i forhold til eksisterende verdier.

5. Avslutning

Siktemålet til oppgaven var å forstå hvorfor ulike revisjonsfirmaer aksepterer/avviser kryptovalutaklienter, hvilke utfordringer som er mest fremtredende knyttet til revisjon av kryptovaluta og hvordan revisor håndterer utfordringene som nevnes/hvordan revisor sikrer seg revisjonsbevis knyttet til fremtredende regnskapspåstander. Dette kapittelet skal presentere oppsummering og konklusjon av problemstillingene, inkludert forskningsspørsmålene.

5.1 Hvorfor aksepteres og avvises klienter knyttet til kryptovaluta?

Studiets første siktemål var å forstå hvorfor revisorer aksepterer og eventuelt avviser kryptovalutakunder. For revisjonsfirmaer som aksepterer kryptovalutaengasjement, er det en tydelig motivasjon å akseptere nye klienter for å tilegne seg kunnskap og forståelse om kryptovaluta, men også teknologien bak – blokkjedeteknologi. Det er også tydelig at respondentene som påtar seg kryptovalutaengasjement, er mer bekymret for å miste relevans, enn de som distanserer seg fra kryptovalutakunder. Revisjonsfirmaene som ikke påtar seg kryptovalutaengasjement, uttrykker på sin side en større skepsis knyttet til kryptovalutamarkedet, sånn det er i dag, i tråd med tidligere forskning på området. Grunnen til skepsisen, omhandler spesielt risiko for revisjonsfirmaets rykte, manglende kunnskap om kryptovaluta, og skepsis til potensielle klienters interne kontroller og integritet. I tillegg fremgår det en usikkerhet knyttet til det potensielle engasjementets lønnsomhet. Det kan også tenkes at revisjonsfirmaene differensierer i klientakseptbeslutningene, rett og slett på grunn av at segmentet er bedre tilpasset de mindre. Denne påstanden kan begrunnes med at markedet i stor grad omfatter små og mellomstore bedrifter, som revisjonsfirma 3, 4 og 5 spesialiserte seg på. P5 sin uttalelse om at kundene i grunn bare er en vanlig kunde, støtter opp om påstanden. Det samme gjelder skepsisen de store revisjonsfirmaene deler, som gjerne knyttes til nettopp dette markedet – mindre bedrifter. Som P1 nevner, så befatter ikke revisjonsfirma 1 seg med mange taxiselvskap, restauranter, osv. heller.

5.2 Hvilke utfordringer er mest fremtredende knyttet til revisjon av kryptovaluta?

Studiens andre siktemål var å undersøke faktiske, erfarte kryptovalutautfordringer, i forbindelse med revisjon av regnskapet. Fremtredende erfarte utfordringer knytter seg spesielt til eksistens, rettigheter og verdsettelse. Det samsvarer med praktisk forskning på området, som fremhever de samme regnskapspåstandene. Utfordringene knytter seg blant annet til manglende regulerte tredjepartsbekreftelser, eierskap og sensitiviteten til den private nøkkelen, og manglende pålitelige, offisielle kurser på mindre kryptovalutaer, også i samsvar med tidligere forskning. Det fremkommer også ukjente sider blant funnene, spesielt knyttet til splittelser i valutaen, som er krevende i form av verdsettelse. Utfordringen knytter seg til hva som er bonussplitt, hva som er en reell splitt, og hvordan fordele tilhørende kostpris.

5.3 Hvilke revisjonshandlinger utføres for å håndtere utfordringene?

Studiets tredje siktemål var å tilføre litteraturen kunnskap om hvilke revisjonshandlinger som faktisk utføres for å håndtere fremtredende utfordringer knyttet til revisjon av kryptovaluta. Undersøkelsen fremhever test av beholdning, som en gjentakende revisjonshandling, i samsvar med teoretisk forskning. Respondentene tester beholdningen, ved å gjennomgå lommeboken til klienten. Eksistensen av beholdningen, vurderes også gjennom kontrollberegninger. Respondentene verifiserer videre tilgang og eierskap, ved å fysisk sitte sammen med klient, og eier av lommeboken, som logger seg inn. I tillegg testes rettigheter gjennom forespørsler til ledelsen, som må bekrefte beholdningens tilhørighet – at noen andre ikke eier varelageret. Det fremkommer også av funnene – i likhet med tidligere forskning – at revisor benytter seg av tilgjengelig dagskurs i forbindelse med verdsettelse, og rimelighetsvurderinger og verdsettelsesekspertise for mindre kryptovalutaer, hvor det kan stilles spørsmål til påliteligheten av kursen. Splitter i kryptovalutaen håndteres ved å dele kostpris forholdsmessig (reelle splitter), eller sette kostpris til 0 (bonussplitter).

5.4 Forslag til videre forskning

Knyttet til funnene i denne oppgaven, åpnes en rekke spørsmål som videre forskning kan ta tak i. Blant annet kan det stilles spørsmål knyttet til når toget er i ferd med å forlate perronger – når revisor bør begynne å angripe nye markedssegment – som respondentene til dels har ulikt syn på. I tillegg kan det stilles spørsmål knyttet til om de mindre revisjonsfirmaene oppnår en varig konkurransefordel, i lys av erfaringen og kunnskapen som tilegnes ved å revidere kryptovalutaklienter, i tillegg til nettverket som bygges. Oppgaven åpner også for spørsmål knyttet til når revisor kan og bør benytte seg av klientengasjement for å tilegne seg kunnskap og erfaring om nye fenomen. Videre kan forskning undersøke om skepsisen til kryptovaluta representerer samtlige av de fire store, og om mindre revisjonsfirmaer på generell basis er mer tilbøyelig til å ta risiko. Påstanden om at revisjon av kryptovalutalommebøker ikke innebærer særlig større risiko enn revisjon av andre varelager, kan også være potensiale for videre undersøkelse. Til slutt kan andre risikoer, for eksempel knyttet til hvitvasking, kryptovaluta og revisjon, eller case-studier knyttet til revisjon av spesifikke kryptovalutaindustrier, tilføre eksisterende litteratur ny kunnskap.

6. Litteraturliste

Abate, T. (2018). *Audit Considerations Related to Cryptocurrency Assets and Transactions*. Chartered Professional Accountants Canada. <https://www.iasplus.com/en-ca/publications/cpa-canada/audit-considerations-related-to-cryptocurrency-assets-and-transactions>

ACCA. (u.å.). *Accounting for cryptocurrencies*. Hentet: 09. desember 2020 fra <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/cryptocurrencies.html>

Asare, S., Hackenbrack, K., & Knechel, R. W. (1994). Client acceptance and continuation decisions.

Bell, E., Bryman, A. & Harley, B. (2019). *Business Research Methods*. (5. utg.). Oxford University Press.

Binance Academy. (2020). *Peer-To-Peer Networks Explained*. <https://academy.binance.com/en/articles/peer-to-peer-networks-explained>

Bitcoin. (u.å.). *Some Bitcoin words you might hear*. Hentet 09. november 2020 fra <https://bitcoin.org/en/vocabulary#private-key>

Brown, M. (2019, 19. desember). *11 Users of Accounting Information*. <https://www.double-entry-bookkeeping.com/bookkeeping-basics/users-of-accounting-information/>

Cambridge Dictionary. (u.å.). *Cryptocurrency*. Hentet 08. november. 2020 fra <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cryptocurrency>

Christensen, J. (2020, 01. november). *Enorme kryptoformuer skjules for Skatteetaten*. <https://www.dn.no/marked/kryptovaluta/skatt/bitcoin/enorme-kryptoformuer-skjules-for-skatteetaten/2-1-898163>

CoinMarketCap. (u.å. a). *All Cryptocurrencies*. Hentet 20. november. 2020 fra <https://coinmarketcap.com/all/views/all/>

-
- CoinMarketCap. (u.å. b) *What is Monero (XMR)?* Hentet: 09. november 2020 fra <https://coinmarketcap.com/currencies/monero/>
- CSQC 1. (2009). *Quality control for firms that perform audits and reviews of financial statements, and other assurance engagements.*
- Darvishi, S. (2018, 01. mai). *Hva er en fork.* Coinweb. <https://coinweb.no/hva-er-soft-og-hard-forks/>
- Deloitte. (2018). *Distribuert sannhet: Potensial og barrierer for blokkjeder i norsk offentlig sektor.* <https://info.deloitte.no/rs/777-LHW-455/images/blokkjeder-offentlig-sektor.pdf>
- Den Norske Revisorforeningens regler om etikk. (2009). *Den norske Revisorforeningens regler om etikk.* https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk
- Dermarkar, S. Hazgui, M. (2020). How auditors legitimize commercialism: A micro-discursive analysis. *Critical Perspectives on Accounting.* <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2020.102228>.
- Eilifsen, A. Messier, W. F. JR. ... & Prawatt, D. F. (2014) *Auditing and Assurance Services* (3. utg.). McGraw-Hill Education.
- European Banking Authority (2014, 04. juli). *EBA Opinion on “virtual currencies”.* <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1>
- Finanstilsynet. (u.å.). *Rapporter.* Hentet 08. november. 2020 fra <https://www.finanstilsynet.no/virksomhetsregisteret/rapporter/?t=fe996d40-9d7d-4d0b-9727-6a573ee92735>
- Finanstilsynet. (2020, 15. april). *Virtuelle valutatenester.* <https://www.finanstilsynet.no/konsesjon/virtuelle-valutatjenester/>
- Frankenfield, J. (2018, 25. oktober). *Peer-To-Peer (Virtual Currency).* <https://www.investopedia.com/terms/p/ptop.asp>

Frankenfield, J. & Sonnenshein, 2020, 5. mai). *Cryptocurrency*. Investopedia.

<https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>

Frankenfield, J. (2018, 30. juli). *Public Key*. <https://www.investopedia.com/terms/p/public-key.asp>

Gendron, Y. (2001). The difficult client-acceptance decision in Canadian audit firms: A field investigation. *Contemporary Accounting Research*, 18(2), 283 – 310.

Gibb, R. (2019, 26. juli). *What is a Distributed System?*

<https://blog.stackpath.com/distributed-system/>

Grant, M. & Mansa, J. (2020, 30. juni). *Digital Money*.

<https://www.investopedia.com/terms/d/digital-money.asp>

Grant Thornton. (2018). *IFRS Viewpoint: Accounting for cryptocurrencies – the basics*.

<https://www.grantthornton.global/globalassets/1.-member-firms/global/insights/article-pdfs/ifrs/ifrs-viewpoint-9---accounting-for-cryptocurrencies--the-basics.pdf>

Gripsrud, G., Olsson., U. H. & Silkoset. R. (2010). *Metode og dataanalyse*, (2. utg.). Høyskoleforlaget 2010.

Hopland, S. (2018, 21. oktober). *Kryptokraket skremmer ikke nordmenn – «ingen» har solgt seg ut*. <https://e24.no/boers-og-finans/i/5ValgX/kryptokraket-skremmer-ikke-nordmenn-ingen-har-solgt-seg-ut>

IFAC. (2009). *ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføring av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*.

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-200-pr-02112020.pdf>

IFAC. (2009). *ISA 220 Kvalitetskontroll av revisjon av regnskaper*.

<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-220-kvalitetskontroll-av-revisjon-av-regnskaper-pr-18-12-2017.pdf>

-
- IFAC. (2012). *ISA 315 (revidert) Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*.
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-315-revidert-identifisering-og-vurdering-av-risikoene-for-vesentlig-feilinformasjon-gjennom-forstaelse-av-enheten-og-dens-omgivelse-26-10-2017.pdf>
- IFAC. (2009). *ISA 500 Revisjonsbevis*.
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-500-revisjonsbevis-pr-02112020.pdf>
- IFAC. (2009). *ISA 501 Revisjonsbevis – særlige hensyn knyttet til utvalgte poster*.
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-501-revisjonsbevis---sarlige-hensyn-knyttet-til-utvalgte-poster.pdf>
- IFAC. (2009). *ISA 505 Eksterne bekreftelser*.
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-505-eksterne-bekreftelser.pdf>
- IFAC. (2009). *ISA 620. Bruk av arbeidet til en ekspert engasjert av revisor*.
<https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/revisjonsstandardene/isa-620-bruk-av-arbeidet-til-en-ekspert-engasjert-av-revisor.pdf>
- IFAC. (2009). *ISQC 1 Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester*. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/isqc-1.pdf>
- Jaatun, M. G. (2018, 08. oktober). *Kryptografi og nettverkssikkerhet (Kapittel 9: Offentlige nøkler og RSA9)*. <https://infosec.sintef.no/informasjonsikkerhet/2018/10/kryptografi-og-nettverkssikkerhet-kapittel-9-offentlige-nokler-og-rsa/>
- Jenssen, T. B. (2019, 15. februar). *En halv million nordmenn vil kjøpe kryptovaluta*. Kryptografen. <https://kryptografen.no/2019/02/14/en-halv-million-nordmenn-vil->

kjope-kryptovaluta/?fbclid=IwAR0Kw6AIXB-SdI8iaITBJUkkg3SxgiOdZqJkqkxLCGdogVm5N3llw_n6sp0

Kapoor, M. (2020, 02. januar). *Big Four Invest Billions in Tech, Reshaping Their Identities*. <https://news.bloombergtax.com/financial-accounting/big-four-invest-billions-in-tech-reshaping-their-identities>

Kjøde, L. (u.å.). *Nye og aktuelle temaer innen regnskap*. Den norske Revisorforeningen. Hentet 09. desember 2020 fra <https://www.revisorforeningen.no/contentassets/3b412e328ccc4c43bf83d7b2f3f91276/kursdokumentasjon-nyheter-og-aktuelle-temaer-innen-regnskap.pdf>

Knapskog, S. J. & Eilertsen, Ø. (2019, 30. november). *Kryptografi*. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/kryptografi>

Meholm, L. (2018). *Kryptovaluta, bitcoin, ICOer og blockchain*. Hegnar Media as.

Menon Economics. (2018, 01. februar). *Hvem eier bitcoin?* <https://www.menon.no/hvem-eier-bitcoin/>

Merriam-Webster. (u.å.). *Descriptive*. I *Merriam-Webster*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/descriptive>

Mustonen, S. V. M. (2020). *Financial audit of cryptocurrency assets – Findings from expert interviews*. [Masteroppgave]. Alto University.

Nakamoto, S. (u.å.). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. Hentet 09. november 2020 fra <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

Pimentel, E., Boulianne, E., Eskandari, S. & Clark, J. (2020, 07. oktober). *Systemizing the Challenges of Auditing Blockchain-Based Assets*. *Journal of Information Systems*. <https://doi.org/10.2308/ISYS-19-007>

Regnskapsloven. (1998). *Lov om årsregnskap m.v.* (LOV-1998-07-17-56). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56>

Revisorloven. (1999). *Lov om revisjon og revisorer* (LOV-1999-01-15-2). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-01-15-2>

- Sander, K. (2019, 30. august). *Eksplorerende design*. <https://estudie.no/eksplorerende-design/>
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2016). *Research Methods for Business Students* (7. utg.). Pearson Education Limited.
- Stoltenberg, C. (2018, 18. oktober). Deskriptiv. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/deskriptiv>
- TechTerms. (2018, 13. april). *Blockchain*. <https://techterms.com/definition/blockchain>
- Vincent, N & Wilkins, A. (2020). Challenges when Auditing Cryptocurrencies. *Current issues in audit*, 14(1), A46 – A58. <https://doi.org/10.2308/ciia-52675>
- Werbach, K. (2018). *The Blockchain and the New Architecture of Trust*. The MIT Press Cambridge
- World Crypto Index (u.å.). *How cryptography is used in cryptocurrency*. Hentet 09. november 2020 fra <https://www.worldcryptoindex.com/how-cryptography-is-used-cryptocurrency/>

Vedlegg

1. Intervjuguide

Intro: Bakgrunnsinformasjon (5 minutt)

Spørsmål 1: Hvilken rolle (partner, manager, osv.), type (revisor, konsulent) har/er du?

Spørsmål 2: Hva er dine tanker rundt kryptovaluta?

Spørsmål 3: Hvilken kunnskap og erfaringen har du med kryptovaluta og revisjon?

Del 1: Klientinformasjon (10 minutt)

Spørsmål 1: Hvilken type kryptovalutakunder har du revidert?

Spørsmål 2: Hvilke andre finnes i bedriften?

Spørsmål 3: Hvor mange kunder som driver med kryptovaluta har du?

Spørsmål 4: Er kryptovalutabeholdningen av vesentlig størrelse?

Spørsmål 5: Hvilken størrelse er det på bedriftene du har revidert (stor, middels eller liten)?

Spørsmål 6: Hvordan fikk du klientene (hadde du de fra før da de begynte med krypto, nye)?

Del 2: Klientaksept (10 minutt)

Spørsmål 1: Hvilken policy har firmaet når det kommer til aksept av kryptovalutakunder?

Spørsmål 2: Hvordan foregår klientakseptprosessen (er det du som vurderer den potensielle klienten?)

Spørsmål 3: Er det noen spesielle hensyn knyttet til aksept av kryptovalutakunder?

Spørsmål 4: Hva er den dominerende motivasjonen for å ta på deg disse klientene (hvorfor tok du på deg klientene)?

Spørsmål 5: Er det noen typer kryptovalutakunder du/dere ikke tar på dere?

Del 3: Fremtredende risikoer/utfordringer (10 minutt)

Spørsmål 1: Hva er de fremtredende regnskapsrisikoene/utfordringene knyttet til revisjon av klientene?

Del 4: Revisjonshandlinger som håndterer risikoene (10 minutt)

Spørsmål 1: Hvilke kontroller (revisjonshandlinger) utføres du for å håndtere risikoene?

Del 5: Andre spørsmål

Spørsmål 1: Kunne du tatt på deg andre typer kryptovalutaklienter (mining, kryptovaluta brukt som betaling?)